

Magyar nyelvészet, 1979

Pótlások az 1977–1978. évi könyvismertetésekhez

Eurasia Nostratica – Festschrift für Karl Heinrich Menges.

Herausgegeben von Gyula Décsy und Christo D. Dimov-Bogoev. Kommissionsverlag Otto Harrassowitz – Wiesbaden (Hamburg), 1977. Band I–II. 216 l. + 8 t., 257 l. + 2 t. (Bibliotheca Nostratica)

Az emlékkönyv az USA-ban készült, de az NSZK-ban jelent meg. 56 tanulmányt tartalmaz. A két kötetben összesen 14 egyesült-államokbeli, 9 nyugatnémet, 7 szovjet, 4 svéd, 4 magyar, 3 japán, 2 török, 2 lengyel, valamint egy-egy bolgár, kínai, angol, finn, kanadai, román, svájci és indiai szerző emlékezik meg a nyelvtudomány e kiváló képviselőjéről, és járul hozzá kutatásaival a kelet-európai népek nyelvével és kultúrájával foglalkozó eddigi tudományos eredményekhez. Magyar nyelvészeti vonatkozású munkák is helyet kaptak a jubileumi kiadványban. A Párizsban megjelenő Irodalmi Újság 24. évfolyamában *Fleischmann Margit* közzétett egy Petőfi-verset „Még egy iccét” címmel. *Matúz József* itt szereplő tanulmányában kétségbevonja a költemény hitelességét. *Németh Gyula* összefoglalja a magyar törzsnevek eredetével foglalkozó kutatásainak eddigi eredményeit, dolgozatának jelentős részét azonban a török népnevek jelentéstana alkotja. A nevek keletkezését és jelentését nyelvtudományi és történeti megközelítésben vizsgálja. A névmagyarázat fő nehézségét az etnográfiai anyag pontos ismeretének hiánya okozza számára. Tanulmányában a *hunok* nevének eredetéről szól. – *Hazai György*, a Mengesről írt elismerő sorokon túl a török-magyar kapcsolat kezdeti szakaszával foglalkozik, s közvetítő nyelv után kutat. Több, a XV–XVI. századból származó okmányt tesz közzé, amely jelentős bizonyítékot szolgáltat a diplomáciai kapcsolatokban meglevő kétnyelvűsége.

Leveles Andrea

Paul Flach: Die deutschen Gassennamen der Stadt Baja und der umliegenden Ortschaften.

(Ledermüller), München, 1977. 78 l. (Die Deutschen aus Ungarn – Schriftenreihe der Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn in Bayern. 12.)

Baja Bácska azon kevés helységéhez tartozik, ahol már a XVII. században megvetette lábát a németiség, és így a város fejlődésében jelentős szerepet játszott. Ugyanakkor ezen a területen több nemzetiség is élt, így pl. magyarok, bunyevácok és szerbek. Ennek következtében sokáig egymás mellett használták a német, magyar, illetve szláv nyelvű utcaneveket, amelyek többnyire egymás tükörfordításai voltak. A szerző Baja utcaneveinek keletkezéséről ad történeti áttekintést. Ezzel a tanulmánnyal az volt a célja, hogy a régen feledésbe merült, német és magyar utcanevek, valamint a velük kap-

csolatos egyéb információk segítségével bepillantást nyújtson a város múltjába és fejlődésébe. Nemcsak Baja, hanem a város gazdasági és kulturális vonzáskörébe tartozó helységek utcaneveivel is foglalkozik. A német nevek mellett mindig közli az utcanevek mai megfelelőjét: pl. *Rettig Gasse* (Retek utca), ma *Vasvári Pál utca*. A könyvet három várostérkép, rövidítés-, forrás-, valamint tartalomjegyzék egészíti ki.

Leveles Andrea

Paul Kárpáti und Hans Skirecki: Taschenbuch – Ungarisch.

VEB Verlag Enzyklopädie. 7. überarbeitete und erweiterte Auflage. Leipzig, 1977. 198 l.

A kibővített, átdolgozott kiadás megjelentetésével az volt a szerzők célja, hogy olyan nyelvkönyvet adjanak a magyarul tanulni vágyók kezébe, amely biztos nyelvtani alapot nyújt. A 24 hét alatt elvégzendő anyag alkalmas az egyéni, autodidakta nyelvtanulásra is, mert a könyv végén a szerzők közlik a gyakorlatok helyes megoldását. A tankönyv szókincsanyaga főleg a hétköznapi beszédhelyzetek kifejezéseit tartalmazza. Különös hangsúly esik a megfelelő helyesírás és kiejtés elsajátítására. Az egyes leckék anyagán túl fordítási gyakorlatok, nyelvtani, illetve témakörök szerinti tárgymutató, magyar–német, német–magyar szójegyzék, valamint a hanglemezek alapjául szolgáló gyakorlatok is megtalálhatók a könyvben.

Leveles Andrea

Matijevics Lajos: Kishegyes és környéke földrajzi neveinek adattára.

Magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások intézete kiadása, Újvidék, 1977. 128 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 3.)

A kötet bevezetése a földolgozás módjairól tájékoztatja az olvasót. Ismerteti az adattár fölépítését, a nevek közlési módját, helyesírását és a kötetben szereplő községeket. Rövid jellemzést ad Kishegyes körzetéről, a kishegyesi kommunáról. Két átnézeti térképet kapunk: az egyik a Vajdaság egészének bemutatása, megjelölve benne a vizsgált területet, a másik pedig ennek a kisebb területnek a kinagyított térképe a rajta fekvő helységekkel.

Az adattár a községek kezdőbetűi szerinti sorrendben tárja föl a neveket. A helységek népi és történeti neveinek felsorolása után értékes helytörténeti, telepítés-történeti fejezet következik, amely egészen napjainkig (az 1971. évi népszámlálásig) ad fontos és hiteles adatokat. A helynevek (bel- és külterületiek, utca-, tér-, ház-, falurész-, út-, dűlő-, határrész- stb. nevek) betűrend szerinti felsorolásban szerepelnek az egyes községeken belül. Mindegyik tétel a hivatalos vagy kikövetkeztetett köznyelvi alakkal kezdődik, amely után a magyar és szerb-horvát népi nevek állnak kiejtés szerinti lejegyzésben. Valamennyi névnek megkapjuk a *hol?*, *honnán?* és *hová?* kérdésre felelő toldalékos alakjait. Új bekezdésben adja a szerző a névre vonatkozó megjegyzéseit, népi névmagyaroztatát, kiegészítését, a név eredetére vonatkozó adatokat, néprajzi vonatkozású megfigyeléseket stb.

A kötet a földrajzi köznevek szótárát is tartalmazza. Kontrasztív nyelvi vizsgálatokra is kitűnő lehetőséget ad ez a szótár.

Hajdú Mihály

Z konfrontácie madarčiny a slovenčiny. – Tanulmányok a magyar–szlovák összevető nyelvvizsgálat köréből.

Szerk.: Sima, F., Buzássyová, K. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 271 l.

A tanulmánygyűjtemény – amint arra az előszó is utal – elsősorban didaktikai célzatú. Dolgozatai aszerint oszlanak két csoportra, hogy viszonylag közvetlenül, vagy pedig bizonyos teoretikus átkapcsolásként irányulnak a kitűzött feladat teljesítésére. Így például kifejezetten a „közvetlennek” a szolgálatában fogant *Török Matild*nak a magyar tanítási nyelvű iskolák tanulói szlovák nyelvtudását értékelő közleménye, illetve a két nyelv eltéréseit tükröző típushibák számbavétele (ejtészhibák, hibás szóhasználat, tévesztés a nyelvtani nem megválasztásában s a szó szerkezetek ilyenmű egyeztetésében, bizonytalanság a visszaható „sa” használatában, az igei aspektus megkülönböztetésében stb.). A szerző másik írásában (Az igevonatok kérdése a szlovák és a magyar nyelvben) az ige intenciójára épülő oktatási modellről szól. A mondatközpontú nyelvtanítás tengelyében álló igevonat jelentőségét hangsúlyozza többek közt *Bertók Imre* magyar nyelvű tanulmányában is (A szlovák és a magyar nyelv kontrasztív jelenségei), amelyben a kontrasztív mondattani, alaktani és szófajtnai jellemzők áttekintését kísérli meg. A tagadás és tiltás szabályait és eszközeit mutatja be a szlovákban és a magyarban részletesen *L. Kučera*.

A gyakorlati alkalmazás és a korrespondeáló lexikológiai vizsgálódás és elméleti indoklás szervesen ötvöződik *Sima Ferenc*nek a magyar–szlovák és szlovák–magyar iskolai szótárak szerkesztési ismérveit, a feldolgozás menetét, a jelentéstani és stilisztikai egyenérték kérdését taglaló fejtegetésében.

A grammatikaelméleti szempontok kerülnek a középpontba *Ján Horecký* tanulmányában (A passzív igenem kérdésköréhez a szlovák és a magyar nyelvben). Bevezetésként kifejti, hogy az igenem nyelvtani kategóriájáról csak olyan nyelvek esetében beszélhetünk, amelyekben a cselekvő és a szenvedő alak valamennyi átható iginél megvan, s az utóbbi kifejezése rendszerint szintetikus jellegű (ilyen például a latin). Mint tudjuk, a magyarban az így felfogott oppozíció hiányzik. A szerző a szenvedő jelentésű magyar igealakoknak és igenévi szerkezeteknek, valamint a szlovákban ezekkel megfeleltethető visszaható „sa” összetevőjű igealaknak (*stavia sa*) s a „leíró” passzívumnak (*je stavany*) az egybevetése során a szenvedő jelentést egyetemesebben mint az ún. diatézis lexikai-grammatikai kategóriáját határozza meg, amelyet az ige intenciójának, az aktánsoknak és a szintaktikai kategóriáknak egymásra vonatkoztatásaként, az adott esetben tehát a deagentív mondat szerkesztésnek a függvényében kell követnünk.

Klára Buzássyová a vizsgált nyelvtani sajátságot (A határozottság kategóriája a magyarban és a szlovákban) tartalmi, „mélyszerkezeti”, azaz logikai-szemantikai – kifejező eszközeivel a főnév aktualizálását biztosító – kategóriának minősíti. Maga az aktualizáltság pedig nem a mondat, hanem csupán a főnévi csoport szerkezetében vizs-

szatükröződő tartalmi vonatkozás, amelynek folyományaként a főnév mint a nyelvi rendszer egysége a nyilatkozat konkrét egységévé válik. A szerző a határozottság három fajával számol: egyértelmű azonosítás (egyediség), nem egyértelmű, valamint osztályt jelölő, s Dezső Lászlót idézve elemzi a deiktikus, anaforikus, a szövegösszefüggésre, a közléshelyzetre támaszkodó s az egyediségből következő azonosítást. (Vizsgálatában kitér a határozottságnak s az aktuális mondattagolásnak a kapcsolatára is.)

Juraj Furdík A nyelvtani nem és az egyeztetés a szlovákban és a magyarban című tanulmányában – mások véleményétől eltérően – arra a következtetésre jut, hogy a magyar nyelv bizonyos szóképzési és mondattani mintái a szláv nyelvek tanulásakor elégséges alapot nyújtanak a nem szerinti egyeztetés elsajátításához. E vonatkozásban vizsgálja a női személynevek, a nőstény állatok és az ivadékok megnevezésének szóalkotási típusait, továbbá a mondatbeli főnévi-melléknévi, főnévi-mutatónévmási és főnévi-igei egyeztetés jelentésbeli és alaki összetevőit.

Zeman László Adalék a szlovák és a magyar szakterminológia konfrontatív vizsgálatához című dolgozatában mint példafeltárót választja a kémiai nevezéktant. Ez ugyanis a szakszókincs olyan részlegét képviseli, amelyben szembetűnően nyilatkoznak meg a két nyelv terminológiai használatában érvényesülő tipológiai függőségű nyelvi sajátosságok. Nyilvánvalóvá válik a nemzetközi nomenklatúrára alapozott magyar, és a nemzeti nyelv lehetőségeit jelentős mértékben kiaknázó szlovák és cseh kémiai elnevezések közti különbség.

Az előbbieken összefoglalásszerűen ismertetett (s a magyar–szlovák összevető nyelvvizsgálat indulásának tekinthető) kötetünk felfogásában s a benne foglalt tanulmányok jellegéből következően nem mondható egységesnek. Az ismertetésben kiemeltek alapján azonban egyfajta vonalvezetés mégis kirajzolódik, mégpedig az, hogy az egymást kölcsönösségükben kiegészítő nyelvtani kategóriák szerinti tárgyalásmód és az igei irányultságnak – feltehetően a folytatásban kiegészülő – jelentésközpontú vizsgálata képezi nyelvtudományi-módszertani hátterét.

Zeman László

Kecskés László: Komáromi mesterségek.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1978. 265 l.

Korán iparosodott városaink közül a XVIII. sz. elején Komárom – Brassó, Buda, Kolozsvár és Nagyszében mögött – az ötödik legnépesebb település volt. A forgalmas vízi- és közút mellett fekvő város nagyarányú fejlődését mutatja a kézműipar erőteljes fellendülése, az iparosok számának gyors emelkedése. Kecskés László – maga is komáromi mester-dinasztiák leszármazottja – sorra veszi a legjelentősebb mesterségeket, és részletesen leírja azokat. Bevezetőként általános jellemzést ad Komárom település- és gazdaságtörténetéről, a céhekről és a városi polgári életéről, majd ismerteti az alábbi mesterségeket: aranymosó, vizimolnár, csizmadia, halász, ötvös, asztalos, hajóács és szekeres. Különös alapossággal foglalkozik a halászok és szekeres gazdák munkájával, életével. Ezek a leírások elsősorban néprajzi, ipartörténeti szempontból érdekesek, de tartalmazzák a legfontosabb mesterségszavakat is, ezért a szakszókincsvizsgálatok hasznos forrásául is szolgálhatnak. Különösen értékes a halászat szakszó-jegyzéke, ez azon-

ban Herman Ottó mesterszótárán alapul. Személy- és helynévi adatok is igen nagy számban találhatóak a könyvben.

Fodor Katalin

Magyar helyesírási szótár.

Szerkesztette: Szabó T. Attila, Balogh Dezső, Gálffy Mózes, Kelemen Béla. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 718 l. (Kriterion Kézikönyvek)

A Kriterion Könyvkiadó kiadványa az egyetemes magyar helyesírási szakirodalom legjobb hagyományainak méltó folytatója.

A Helyesírási Tanácsadó Szótár (Bp., 1967.) és a Magyar Értelmező Kéziszótár (Bp., 1972.) nyomdokain halad mind felépítésében, mind módszerében: az első rész a szabályokat rögzíti a magyar helyesírási gyakorlat három alapelve szerint. A második rész, a szótár, az erdélyi szóhasználatnak megfelelően adja közre a magyar nyelvi anyagot, s ezáltal mintegy összekötő kapcsot teremt a magyarországi köznyelv és az erdélyi magyar nyelv között. A szójegyzék példaanyaga a helybeli nyelvhasználatot mutatja be, az erdélyi nyelvjárási sajátosságoknak is teret engedve. A szócikkek felépítésében annyiban tér el forrásától, a Helyesírási Tanácsadó Szótártól, hogy következetesebb igyekszik lenni az egy címszó alá vonható bokrosításban. Így pl. a több szóban előforduló előtag gyakran szerepel címszóként. A tömörítést szolgálja az is, hogy bizonyos szavakhoz zárójelbe tett utótag vagy toldalék kapcsolódik.

A szótár nem veszi fel az idegen szavakat, a földrajzi neveket és a szakszavakat, ezek ugyanis a sorozat többi tagjában már megjelentek. (Például a Fizikai Kislexikonban, vagy a Földrajzi Kislexikonban.)

Gombocz Eszter

Melius Péter: Herbárium Az Fáknek, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel sajtó alá rendezte Szabó Attila. A tanulmány *Nyelvállapot és helyesírás* című fejezetét írta és az összehasonlító növény-név-jegyzéket összeállította Kabán Annamária. A mutatókat Sz. Tóth Magda készítette. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 518 l.

A Kriterion „Fehér-könyvek” sorozata 1978-ban jelentős új kötettel gyarapodott: az első magyar nyelvű természettudományi kézikönyv alapos bevezető tanulmánnyal, bő jegyzetanyaggal, összehasonlító növény-név-jegyzékkel, növény-név- és személynév-mutatóval ellátott szövegkiadásával. A kiadvány az eredeti munka négyszáz éves évfordulójára jelent meg.

A sorozat egészéhez igazodva a kötet sajtó alá rendezője a tudományos feldolgozás és a szélesebb olvasói tájékoztatás igényét egyaránt szem előtt tartja. A Melius Péter és a kolozsvári Herbárium című bevezető tanulmány a korabeli európai tudományos élet szélesebb összefüggéseibe ágyazva vizsgálja többek között a természettudományos irodalom kezdeteit Erdélyben, valamint a Herbárium európai kapcsolatait. Melius Péter életútjának felrajzolásában, műveinek értékelésében, a Herbárium körültekin-

tő bemutatásában a szerző kellő kritikával és tárgyilagossággal használja föl a jórészt Fialowski Lajos nevéhez fűződő régebbi irodalmat, valamint Gombocz Endre, Bán Imre, Halmai János, Natter-Nád Miksa, Incze Gábor, Botta István és mások újabb kutatásainak eredményeit. A Herbárium nyelvállapotát és helyesírását elemző Kabán Annamária foglalkozik a magyar növénynevek eredetével, lexikológiai és szemantikai sajátosságaival, Melius magyar botanikai terminusainak forrásaival és utóéletével.

A szöveg átírása az MTA könyvtárában levő Ráth/32 jelzetű példány fénymásolatai alapján készült, felhasználva az 1962-es kiadást is (Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica 23.). Az átírás és jegyzetelés fő szempontja az olvashatóság és a közérthetőség; a szakembernek ily módon a mellékelt hasonmás-lapok alapján kell megítélnie, hogy saját igényeit kielégíti-e vagy sem. (Talán szükséges és feltétlenül hasznos volna, ha a sorozat szerkesztői az említett szempontok szerint a továbbiakban rögzítenék és közölnék a szövegek átírásának alapelveit.)

A Herbárium egyes szakaszaihoz fűzött bő jegyzetek minden esetben tartalmazzák a megfelelő részben szereplő és azonosítható növények mai tudományos nevét, valamint a magyar, a román és a német hivatalos elnevezést.

A korabeli botanikai terminológiában való tájékozódást nagyban elősegíti a XV–XVII. századi legfontosabb nyomtatott és kéziratos források magyar növényneveinek teljességre nem törekvő összehasonlító jegyzéke (444–488. l.). Ennek fő célja a Meliustól használt nevek előzményeinek, illetőleg utóéletének bemutatása, de viszonylag bőven tartalmaz olyan növényneveket is, amelyek a Herbáriumban nem szerepelnek.

Melis Péter Herbáriumra távolról sem csak botanikatörténeti vagy orvostörténeti kuriózum, ezért újrakiadása sem tekinthető csupán a négyszáz éves évfordulót köszöntő kiadói gesztusnak. Egyaránt fontos kézikönyve nemcsak az említett szűkebb szakterület kutatóinak, hanem a magyar botanikai terminológia történetét fűrkésző filológusnak, valamint a népi növényismeretet és a népi gyógyászatot tanulmányozó néprajzkutatóknak is.

, Péntek János

Suhonen, Seppo – Tervonen, Viljo: Unkarin kirjakieli.

Suomen Kurjallisuuden Seura, Helsinki, 1978. 32 l. (Hungarian the Literary Language)

Finnországban már száz évvel ezelőtt is tanultak magyarul, s azóta számos magyar nyelvkönyv látott napvilágot. A közeli jövőben a helsinki egyetemen már önálló szakként is otthont kap a hungarológia. Márk Tamásnak a közelmúltban megjelent két-kötetes magyar nyelvkönyve mellett a haladók és a társalgási fokon levők számára a magasabb szintű nyelvi képzéshez jól és sokoldalúan összeválogatott szöveggyűjtemények is szükségesek. Ezt a célt szolgálja a két ismert szerző füzetkéje, amelynek rövid szemelvényei klasszikus magyar íróktól és neves tudósoktól származnak, mintegy ízelítőt adván a magyar irodalmi nyelvből. A füzethez egy magnetofon-kazetta is tartozik, s ennek szalagján megelevenednek a leírt szövegek – megkönnyítve az olvasást, a tanulást, mintát adva a magyar nyelv helyes ejtésére és hangléjtésére.

Domokos Péter

Szabó Kálmán: Játékos nyelvtan – Játékos helyesírás.
Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 198 l.

Szabó Kálmán a comeniusi tanításból: a tanulás és az érdeklődés közti összefüggésből indul ki. A kötet olyan játékos nyelvhelyességi és helyesírási feladatokat tartalmaz, amelyek az általános és középiskolai anyanyelvi órákon, sőt, vetélkedőkön is felhasználhatók. A játékok szervezéséhez, lebonyolításához, értékeléséhez a szerző a bevezetőben nyújt segítséget. A feladatok legtöbbször komplexek, anyaguk figyelmet keltő: sok a népi eredetű, friss, humoros szöveg, s egyik sem zárt egység, valamennyi magában hordja a módosítás lehetőségét. A tanulók tehát szinte észrevétlenül rögzíthetik az egyébként csak nehezen elsajátítható szabályokat.

A kötet 1978-ban a Kriterion Kiskalauz sorozatban Romániában is megjelent.
Gombocz Eszter

István Vöö: Dictionar de proverbe roman-maghiar.
Editura științifică și enciclopedică, București, 1978. 146 l.

Hallatlan nagy szorgalommal gyűjtötte össze a szerző a román nyelv közmondásait az eddig közreadott szakirodalomból, a nép nyelvéből, a mindennapi élő beszédből. Több mint kétezer színes, érdekes adatot sikerült föltárnia az élet legkülönbözőbb területeiről. Ezeket a közmondásokat a kiválasztott román vezérszavak alapján betűrendbe szedte, s valamennyit magyar jelentéssel látta el. Természetesen a közmondások nagy részénél megtalálta azt a magyar kötött szókapcsolatot, magyar közmondást, amely értelem szerint megfelelt a román eredetinek, s így nem betűről-betűre történő fordításokat találunk a magyar nyelvi részben. Még olyankor sem alkalmazza a szerző az egyszerű fordítást, mondhatni tükörfordítást, amikor nincsen a magyar szólás- és közmondásgyűjteményekben megfelelője a román eredetinek. Ilyenkor a nyelv rugalmasságát fölhasználva adja meg az értelmileg megfelelő, de stílus- és hanghatás szerint is hasonló magyar változatot, szinte új magyar frazeológiai egységet alkotva a román mellé. Fordításának lelkiismeretességére jellemző, hogy a nagyobb eltérések, különböző szóhasználat esetében közli a szó szerinti fordítást is, de éppen a fölhasználhatóság, a magyar anyanyelvűek számára való könnyebb megértés céljából a megszokottabbat, a már eddig is ismert szókapcsolatokat adja. Ilyen például a 673. közmondás, amelynek fordításában kétszer is alkalmazza a zárójeles megoldást: Se poate pazi un sac de purici, o turma de iepuri, dar nu o femeie! Könnyebb száz (egy zsák) bolhát megőrizni, mint egy (rossz) asszonyt! Előfordul az is, hogy két magyar megfelelőt is talált némelyik román közmondásra. Az 1922. számú adat egyrészt erre példa, másrészt arra, hogy a szerző a nyelvjárási szókincset is fölhasználta a fordításban, a köznyelvben ismeretlen szavak magyarozatát is megadva: Tilhar la tilhar trage. Holló a hollónak nem vájja ki a szemét. Gubás ebnek fanos (durva szőrű) eb a társa, latornak lator a barátja.

Hajdú Mihály

1979

L. T. András – M. Murvai: How to Say It in Hungarian.

An English-Hungarian Phrase-Book with Lists of Words. 6., átdolgozott kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 238 l. 1 térképmelléklettel.

Az először 1961-ben megjelent társalgási zsebkönyv anyagát az 1970-es évek nyelvvállapotának megfelelően frissítették fel a szerzők. Az első részben témakörök szerint csoportosítva találjuk meg azokat a magyar szavakat, amelyek az utazással, a szállással, a vásárlással, a szórakozással stb. kapcsolatosak. A második rész tartalmazza a társalgás, a mindennapi beszéd leglényegesebb szavait, leggyakrabban használt mondatait. A kötet utolsó néhány lapján található függelékben helyet kapott a leggyakoribb feliratokat és cégtáblákat felsoroló szójegyzék is.

Sipos Pál

Arbeiten zur deutschen Philologie XIII.

(Német Filológiai Tanulmányok)

Veröffentlichung des Lehrstuhls für deutsche Sprache und Literatur der Lajos Kossuth Universität Debrecen. Debrecen, 1979.

Ebben a számban tovább folytatódik *Gárdonyi Sándor* tanulmánya a bártfai névadás történetéről (I. a XI. és XII. kötetet: 1977., 1978). Munkájának e fejezetében a származás és lakóhelyszerinti vezeték- és ragadványnév-átvételt vizsgálja, továbbra is az 1418-tól 1450-ig terjedő időszakban. – *Beke Katalin* itt publikált dolgozata a XVI. századi német jövevényszavak területi elterjedését és megoszlását veszi szemügyre. Összefoglalja jövevényszavaink foglalkozási ágak és időszakok szerinti megoszlását, illetve arra a kérdésre keres választ, van-e korreláció a földrajzi és a foglalkozási ágak szerinti besorolás között.

Leveles Andrea

Marianne Sz. Bakró-Nagy: Die Sprache des Bärenkultes im Obugrischen.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 141 l. (Bibliotheca Uralica 4.)

A kultúrtörténet legérdekesebb és legszövevényesebb problematikájú kérdéseinek egyike a tabu. Kialakulása, mibenléte és története régóta foglalkoztatja a tudományt, különösen a néprajz és a nyelvészet szakembereit. Minden kor a maga meghatá-

rozó szemléletének megfelelően kereste a magyarázatot, a rendszerezés lehetőségeit. Köztudott, hogy nyelvünkben ún. „tabuszók” pl. a *farkas* és a *szarvas* (az egykori *farkas állat*, *szarvas állat* jelzős szerkezetekből megmaradt „elvonások”). Kevesebben tudják már, hogy miért is alakultak így a régi magyarok nyelvében ezek a körülírások, miért nem kaptak az említett állatok direkt neveket, amilyen pl. a *hal* és a *lúd*. (Nyilván valamiért „szent”-nek tartották, tisztelettel övezték ezeket a lényeket; lehettek pl. egyes nemzetségek „ősei” is.)

Legközelebbi nyelvrokonaink, a vogulok és az osztyákok mindennapi életében, de különösképp ünnepikben s bizonyos ünnepi szokásaikban mind a mai napig meghatározó jelentőségű a tabu. Társadalmi – gazdasági – kulturális körülményeik érthetővé teszik ezt a jelenséget. Leghíresebb és a szakirodalomban is gazdagon taglalt hagyományuk a rendkívül színes és gazdag dramaturgiájú medveünnepi színjáték. A medvével kapcsolatban semmit sem neveznek nevén, testrészeit sem, a vele összefüggő cselekvéseket sem, még az elejtését sem. Minderre külön, speciális nyelv – az ún. „medveműnyelv” szolgál. E nyelv magyar szempontból sem érdektelen; magyar nyelvészeti, néprajzi és folklorisztikai kapcsolatai beható vizsgálatot érdemelnének.

Az obi-ugor medveműnyelvről már igen sokan és igen sokat írtak, a teljes anyagot azonban Bakró előtt még senki sem próbálta meg feldolgozni. Bakró-Nagy Mariann a nyelvészet módszereivel és eszközeivel – a jelentéstant helyezve az előtérbe – mintegy 500 adatot elemez és rendszerez. E kérdéskör első monográfiáját kézikönyv minőségben minden bizonnyal haszonnal forgatják majd a rokontudományok művelői – elsősorban az ősi magyar hitvilág és a néprajz kutatói.

Domokos Péter

Balogh István: A társadalmi információ.
Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 342 l.

Információ, információelmélet, kommunikáció – napjainkban sokszor hallott és használt fogalmak. Pontos, általánosan elfogadott meghatározásuk, vagy a tanulmányozásukhoz szükséges örökérvényű módszer kidolgozása azonban mégsem egyszerű, sőt – mint az utóbbi néhány évtized kutatásai is bizonyítják – szinte lehetetlen.

Balogh István könyve példa arra, hogy az azonos cél (a társadalmi információ fogalmának tisztázása) eléréséhez többféle, egyaránt helyes út is vezethet. A szerző tanulmányában azt vizsgálja, hogy miben áll a társadalmi mozgásforma információs folyamatának társadalmi sajátjáról, és mik ennek törvényszerűségei. Kiindulópontja alapvetően eltér az előzőleg megjelent hasonló témájú művektől. A szerző ugyanis nem azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mi módon lehet a természettudományok és a matematika eszközeivel leírni a társadalom információs folyamatait, hanem úgy véli: az információ tanulmányozása matematikai, kibernetikai módszerekkel elvileg lehetséges ugyan, de specifikumát kizárólag a társadalomtudományok ragadhatják meg.

Az újszerű, filozófiai alapú megközelítési mód természetesen nehézségeket is jelent a kutató számára. A marxista filozófiából eddig hiányzott a szisztematikus jel-elmélet. Balogh István könyvének több mint felét ennek az alapvető problémának a hi-

potetikus kidolgozása foglalja el. *A jel* című nagy fejezet részletesen vizsgálja a jelentés kérdéskörét, majd rátér a különböző jelformák tárgyalására, melynek során az index, a szimptóma és a szimbólum után eljut az általános jelforma, a jel problémájáig. A második nagy rész *Jelrendszerek* címszó alatt a jelformák kölcsönhatásával, információkkal és információelméletekkel, valamint a kommunikációval foglalkozik.

Sárosi Zsófia

Baranyai Decsi János: Az Caius Crispus Sallustiusnak két históriája. Szeben, 1596. Hasonmás kiadás. A szöveget gondozta: Varjas Béla, a kísérő tanulmányt írta: Kurcz Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 135 l. (Bibliotheca Hungarica Antiqua X.)

A magyarországi anyanyelvű humanizmus a XVI. században bontakozott ki. A Komjáthy Benedek, Pesti Gábor, Sylvester János munkásságával induló, Bornemisza Péterrel folytatódó sorhoz kapcsolódott a század végén Baranyai Decsi János is. A humanista-reformációs fordítási irodalom hagyományai mellett a humanista történetírás is hatott rá. Munkásságának csúcsa – egyéb művei – útinaplója, filozófiai írása, jogszabály- és szólásgyűjteménye) mellett – Sallustius-fordítása. A XVI. század végi erdélyi társadalmi-politikai vonatkozásai mellett elsősorban stílustörténeti, nyelvi szempontból jelentős ez a fordítás, amely a magyar irodalmi nyelv kialakulása, további fejlődése szempontjából is fontos mérföldkőnek tekinthető.

A faksimile kiadás az MTA tulajdonában levő teljes példányról készült, néhány helyen kiegészítve a jobb állapotban fennmaradt és az OSZK tulajdonát képező csonka példány szövegrészleteivel.

Fodor Katalin

Barla Gyula: Nyelvtan, stílus, iskola.

Válogatta és a bevezetést írta: Szathmári István. Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 150 l.

Barla Gyulának, a tanárnak és tudós kutatónak „a stílusra, a stíluselemzésre, a stilisztikára és ezek eredményes tanítására vonatkozó” dolgozataiból ad válogatást a tanulmánykötet. A bevezetés a szerző életútját és munkásságát méltatja.

A tanulmányok legnagyobb része a nyelvtanórai stíluselemzés témakörébe tartozik. Anyanyelvi nevelésünk eredményesebbé tételének útját a szerző a nyelvtan- és stilisztikaoktatás korszerűsítésében látja. Barla beszámol arról, hogy milyen lehetőségeket kínál a hangok, a szavak (főként a szójelentés és a szóhangulat) és a mondatok világa a stilisztikai elemzésre. A könyvből ötleteket kapnak a gyakorló magyartanárok „sajátos szerkezetű stíluselemzési órák” tartásához. Számba veszi a szerző azokat a módszereket, eljárásokat, amelyek lehetőséget adnak a stilisztikai elemzésre a fogalmazás és a nyelvhelyesség tanítása közben. Bőséges példaanyaggal bizonyítja, hogy a műelemzések közben is lehet nyelvi vizsgálatot végezni, és ehhez mintát is ad.

A kötetet Barla Gyula tudományos munkásságának bibliográfiája – *A. Molnár Ferenc* összeállítása – zárja.

A. Molnár Ildikó

Benkő László: Az írói szótár. A szépirodalmi nyelv és stílus lexikográfiai feldolgozása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 276 l.

A könyv célja: „az írói szótár sajátosságainak – az elméleti, elvi feltételeknek és a megvalósítás módszereinek – részletes vizsgálata”. Az írói szótárak hozzásegítenek „az illető író, költő műveinek tudományosan megalapozott elemzéséhez és biztosabb esztétikai értékeléséhez”. Anyagot szolgáltatnak az irodalomtudomány és a nyelvészet számos ágának. Kulcsot adnak a nagyközönség számára „az egyes életművek értő olvasásához”, sőt „a tágabb értelemben vett nyelvművelés érdekeit is szolgálják”.

A könyv az írói szótár történeti, elméleti és gyakorlati kérdéseit fejtegeti. – A nyelvtudomány és az írói szótár viszonyának vizsgálatakor Benkő megállapítja, hogy az általános (egynyelvű) szótárakat a társadalmi igény (az egységes nemzeti nyelvek megteremtésének, fejlesztésének igénye), míg az írói szótárakat a szaktudományi (filológiai) igény hozta létre. Az írói szótár azonban nemcsak a szaktudomány közvetlen szükségletét elégíti ki, hanem normatív értéke is van. Az írói szótár műfaji sajátosságait, funkcióját vizsgálva a szerző az alábbiakban foglalja össze a modern írói szótár követelményeit: a kiválasztott korpusz teljes szóanyagának feldolgozása, a kontextusban történő bemutatás és a nyelvi (szemantikai, grammatikai és stilisztikai funkció szerinti) minősítés. Az írói szótár legfejlettebb típusának Benkő a funkcionális, értelmező-minősítő szótárt tartja. Nemcsak a különböző szókinccsfeldolgozási, szótári formákról ad áttekintést, hanem 12 értelmező-minősítő szótárral is megismerteti az olvasót. A bemutatást az első modern értelemben vett írói szótárral, Blanc Dante-szótárával kezdi, majd külföldi példák után bemutat két magyar írói szótárt (a *Juhász Gyula-szótárt* és a *Petőfi-szótár* első kötetét). Az egyes szótárak jellemzésekor a szerző kitér az alapul vett korpusz anyagára, a címszó-megállapítások sajátosságaira, a stilisztikai és grammatikai minősítések rendszerére, az utalásokra és a statisztikai adatokra. Szól a gépi feldolgozású szótárak előnyeiről és hátrányairól, és bevonja az ismertetésbe a gépi feldolgozású szótárak keretében megjelenő gyakorisági szótárakat, névszótárakat és idézetszótárakat is.

Az elméleti jellegű eszme-futtatás után az írói szótár gyakorlati kérdéseit tárgyalja. A címszók megállapításának nehézségeiről szólva Benkő meg is határozza az írói szótár szemszögéből nézett szófogalmat. Felhívja a figyelmet a szófaji minősítés nehézségeire, és arra is utal, hogy ezért az írói szótár gyakran kényszerül „óvatosságra figyelmeztető” szófajiság-kiegészítő jelölések alkalmazására. A továbbiakban a toldalékok feltüntetésének és a statisztikai adatolásának a kérdéseivel foglalkozik Benkő. A szótárirás legnehezebb kérdése az értelmezés. A címszók, a variánsok, a szófajiság és a mennyiségi adatok egzakt módon megragadható tényezők. A szónak viszont a legfontosabb sajátossága az, hogy jelentése van. Az írói szótár legjelentősebb feladata a címszók jelentésének, mégpedig az írói korpuszban érvényes jelentésének megállapítása. Ez a munka csak a kontextus figyelembe vételével végezhető el. Olvashatunk még a tulajdonnevek jelentéséről, a jelentések szétválasztásáról és rendszerezéséről, valamint a kontextus kijelöléséről. Tisztázza Benkő a stilisztikai minősítő rendszer kialakításában figyelembe veendő elvi szempontokat, és bemutatja a Juhász Gyula-szótár stilisztikai minősítő rendszerét. A költői képpel foglalkozva a szerző megkísérli vázolni az egyszerű szintagmaként értékelt kép költői képpé válásának útját. A címszó értelmezésén,

szófaji és stilisztikai minősítésén kívül szükség van a szintaktikai szerep megállapítására is, bár ebben a kérdésben megoszlik a nyelvészek véleménye. Benkő megismerteti az olvasót a Juhász-szótárban alkalmazott szintaktikai minősítő rendszer legfontosabb szempontjaival is. Végül az adatgyűjtés, szerkesztés és ellenőrzés munkálataihoz ad gyakorlati tanácsokat.

A könyv gazdag bibliográfiájában a szerző felsorolja a legkülönbözőbb típusú 258 írói szótárt és a 473 egyéb forrásmunkát. E rész használatát külön névmutató is segíti. A függelékben röviden beszámol a Juhász Gyula-szótár csaknem két évtizedes munkálatairól.

A kötetet rövidítésjegyzék és névmutató zárja.

A. Molnár Ildikó

A beszédintonáció néhány elméleti, módszertani és gyakorlati problémája.

Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja: az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1979. 138 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 3.)

A füzet az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Fonetikai Munkabizottsága által rendezett nyilvános tanácskozásnak: a Fonetika '78-nak az előadásait tartalmazza.

Deme László *Grammatikai képlet és akusztikai képlet* címmel tartott előadást. *Szende Tamás* a hangtulajdonságok felhasználásának rétegeit tekintette át. A beszéd-folyamat intonációs elemzésének és az intonáció fonetikus lejegyzésének munkáját *Bolla Kálmán* végezte el. *Bartók János* vizsgálatának középpontjában a szűkebb értelemben vett kötetlen beszéd ritmusa állt. *Vértes O. András* néhány hangtulajdonság történeti változásával foglalkozott (a hangszínezet, a köznyelvi hangfekvés, a dörgő hang, a hang zeneisége). *A. Molnár Ildikó* az élőbeszéd hezitációs jelenségeit vizsgálta egy 12 és fél perces hanganyagban. *Gósy Mária* egy percepciósi hanglejtésvizsgálatról számol be. Teszteredmények alapján alkot képet a beszéddallam egy fajtájáról, majd a technikai eszközök regisztrálta adatokkal igyekszik megerősíteni a korábbi vizsgálatok eredményeit. *Erdélyi Aliza* és *Kapusi Gyula* az agynak a beszéd-folyamatok szervezésében betöltött szerepével foglalkozott. *B. Fodor Katalin* a nyelvjárássokat jellemző sajátos fonetikai tulajdonságokról ír. A gyermeknyelvi intonációt teszi mérlegre *Kassai Iлона*. *Subosits István* és *Vinczéné Bíró Etelka* arra ad választ, hogyan nyilvánul meg a monotónia a dadogók beszédében. A hadaró beszéd dallama a témája *Vasné Kovács Emőke* és *Kassai Iлона* előadásának. *Olaszy Gábor* az intonációs vizsgálatok eszközfonetikai hátterével foglalkozott. *Surányi Ibolya* a refrénről tartott előadást. *Pintér Nándor dr.* és *Bolla Kálmán* tanulmánya a rendeződő cerebellaris dysarthria fonetikai vizsgálatáról számol be: a kóros beszéd fonetikai jegyek szerinti elemzését ismerteti.

A kötetet a Fonetikai Munkabizottság hírei zárják.

Polónyi Szilárd

Dobos B. Magda: *A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista szépirodalomban.*

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 143 l.

A nominális szerkesztésmóddal kapcsolatos magyar és román nézetek ismertetése után a szerző így határozza meg a vizsgált stilisztikai eljárást: „a nominális szerkesztésmód ragtalan névszói elemekből, az állítmány szerepét is betöltő határozókból tevődik össze, illetve egyetlen névszóból áll. A szerkezet tagjai között nincs predikatív viszony.” Bár ez az eljárás szórványosan korábban is jelentkezett, csak a XX. században vált divatjelenséggé. Dobos az impresszionista stílus keretében kutatja a nominális szerkezetek stilisztikai értékét. Az impresszionisták a valóságot nem bontják elemeire, céljuk a dolgok, jelenségek, pillanatnyi fölillantása. Az ilyen gyorsan váltó képek, felsorolások kedveznek a nominális szerkesztésmódnak.

Öt olyan nyugatos szerző (*Babits Mihály, Juhász Gyula, Kaffka Margit, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád* hét verses és nyolc prózai kötetének) nominális szerkesztésmódját vizsgálja Dobos, akinek életművére vagy irodalmi pályafutása egy-egy szakaszára jelentős hatást gyakorolt az impresszionizmus. Sorra veszi a nominális szerkesztés főbb mondatformáit, és táblázatban közli ezek százalékarányát a vizsgált szerzőknél, külön a versekben, külön a prózában. Rámutat e stilisztikai eljárás funkciógazdagságára.

Mivel „a nominális szerkesztésmód állandó korrelációban van azzal a nyelvi mezővel, amelyben megjelenik”, szükséges a nominális szerkesztésmód és a szöveggörnyezet kapcsolatának vizsgálata. Csoportosítja a szerző a nominális szerkezeteket a szövegben elfoglalt helyük (bevezető, zárórész, tetőpont) alapján. Kutatja a nominális szerkesztésmód és a vele társuló egyéb stilisztikai eszközök, eljárások együttes hatását.

Az öt költő nominális szerkesztésmódjában megmutatkozó hasonlóságokat és különbségeket is bemutatja Dobos. Vizsgálja e szerkezetek gyakoriságát, formai sajátosságait, stilisztikai funkcióit az egyes pályaszakaszokban, és rámutat az egyéni sajátosságokra.

Megállapítja, hogy *Babits* egész életművében jelentős szerepet játszik a nominális szerkesztésmód. Leginkább a különálló értelmezős szerkezeteket kedveli Babits – tömörítő, valamint jellemzést szolgáló funkcióval.

Juhász Gyula legjellemzőbb szerkezetfajtája az állítmányszerepű határozóval alkotott mondat.

Kaffka Margit nominális szerkesztésmódját az érzéki benyomásokból összeálló laza képek jelentik. Jellemző Kaffka példáinak funkciógazdagsága.

Kosztolányi Dezső 1919-ig tartó impresszionista korszakának egyik legfontosabb stilisztikai eszköze mind a versekben, mind a novellákban a nominális szerkesztésmód. Az impresszionista ábrázolás szolgálatában állva hangulatkeltő mellékfunkciót lát el, és jelzőhalmazsal, szinesztéziával társul. 1919 után a mondanivaló egyszerűsödésével együtt e szerkesztésmód gyakorisága csökken, és előtérbe kerül tömörítő funkciója.

Tóth Árpád nominális szerkezeteinek elsősorban hangulatkeltő funkciójuk van. Az öt nyugatos közül nála a leggyakoribbak az elszakított értelmezős szerkezetek, és tömörség, hangulati hatás, valamint lényegkiemelő erő szempontjából az ő költészetében emelkednek a legmagasabb fokra.

A könyvet összefoglalás, rövidítés- és irodalomjegyzék teszi teljessé. A kiadvány román nyelvű kivonatot is tartalmaz.

A. Molnár Ildikó

Études Finno-ougriennes. Tome XIII.

Akadémiai Kiadó et A. D. É. F. O., Budapest – Paris, 1976. [1979.] 273 l.

E folyóirat újabb száma is – immár megszokottan – változatos, színes, „komplex” tematikájú. Finnugrisztikai és turkológiai – főként nyelvészeti – tanulmány éppúgy helyet kapott benne, mint a szűkebb értelemben vett hungarológia. A szerzőgárda – mint mindig – ezúttal is nemzetközi. A szócikkek közül magyar vonatkozású (vagy részben az) *A. Sauvageoté* (ugor alaktan), *Bátori Istváné* (magyar mondatan), *Erdődi Józsefé* (az időszámítással kapcsolatos magyar nyelvtörténeti és jelentéstani, valamint névtani vizsgálatok), *Szemerényi Oszvaldé* (jövényszó kutatás – „dél-nyugat iráni jövényszók a magyarban és a törökben”) és *Ginter Károlyé* (kontrasztív nyelvészeti kutatások a finnugor és indo-európai nyelvek között – magyar tanulságokkal). A „krónika” és a „recenziók” rovatában is találunk magyar vonatkozásokat, megemlékezést és rövid értékeléseket magyar szerzők könyveiről.

Domokos Péter

A fordítás elmélete és gyakorlata.

Szerkesztette Ferenczy Gyula. Kiadja a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest, 1979. 166 l. (Felsőoktatási Pedagógiai Tanulmányok)

1977 novemberében az ELTE Bölcsészettudományi Karának Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke, valamint Fordító- és Tolmácsoló Csoportja egésznapos szakmai ankétot rendezett a fordítás és tolmácsolás kérdéseiről. Az ülésen elhangzott előadások és hozzászólások láttak napvilágot ebben a kiadványban.

A fordítás mind a mai napig elhanyagolt területe a nyelvtudománynak, pedig – mint az itt közölt előadásokból is kiviláglik – egyszerre merülnek fel jelentéstani, szövegtani és mondattani kérdések. *Antal László* rövid írásában a fordítás és a tartalom kapcsolatáról fejt ki nézeteit, valamint bemutat egyfajta fordítás-mechanizmus modellt. *Balázs János* a fordításelmélet és a szövegtan összefüggéseit vizsgálva a műfaji sajátosságok figyelembe vételére és a történeti vizsgálódások szükségességére hívja fel a figyelmet. Érdekes kérdéseket érint *Dánie! Tamásné*, amikor a fordítástechnika fogalmáról ír. Bemutatja azt a háromszakaszos műveleti rendet, amely a szöveg áttüztetésének módszeres szabályozója. A kötet szerkesztője, *Ferenczy Gyula*, Szövegnyelvészet és fordítás című írásában a szövegtani és tartalomlelemzési kérdésekkel foglalkozik. Általános problémákat vet fel *Hell György* (Szövegértés és fordítás), valamint *Karcsay Sándor* Szakszöveg – szakfordítás című tanulmánya, amelyben fogalmak definiálására is kísérletet tesz. Konkrét fordítási kérdésekkel foglalkozik *Aniot Judit*, *Klaudy Kinga*, *G. Láng Zsuzsa* és *Zalán Péter* érdekes írása. A kötetet az ankét résztvevőinek hozzászólásai zárják le.

Sipos Pál

Hangtani tanulmányok.

Szerkesztette: Bolla Kálmán. Kiadja: az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1979. 200 l. (Magyar Fonetikai Füzetek 4.)

A kötet előszavában *Bolla Kálmán* az MTA Nyelvtudományi Intézetének fonetikai osztályán az 1976–1980-as időszakra tervezett egyéni és közös hangtani kutatásokról szól. Ezek eredményeiből közöl részleteket a tanulmánygyűjtemény.

Szende Tamás a szünet geneziséét, a közlési rendszerben elfoglalt helyét, a beszéd-folyamat funkcióit stb. vizsgálja, majd a junktúrával foglalkozik. *Bolla Kálmán* tanulmányának az orosz magánhangzók akusztikai analízise és szintézise a témája. A köznyelvi kiejtéssel különböző fonetikai helyzetekben kiejtett 34 magánhangzót elemzi. *Kassai Ilona* két írással jelentkezik. Az elsőben a magánhangzók és mássalhangzók találkozásakor végbemenő változásokat vizsgálja. Másik tanulmánya a gyermeki beszéd szupraszegmentális elemeinek világába viszi el az olvasót. *Olaszy Gábor* azt vizsgálja, hogy mi a zöngé szerepe az egyéni hangszínezet kialakításában. *Gósy Mária* tollából szintén két tanulmányt olvashatunk. Az elsőben az akusztikai paramétereket és a nyelvi funkciót vizsgálja a beszéddallam és a nyomaték percepciójában, a másodikban gyermeknyelvi hangképzéssel foglalkozik: a pergetett (*r*) hang elsajátításának jellegzetességeit elemzi T. A. beszéde alapján. *Vértes O. András* a történeti hangstilisztika egyik alapkérdéséről ír, másik tanulmányában pedig *Kovács Sebestyén Endre* doktori disszertációját (A hebegésről. Pest, 1841.) ismerteti.

A kötet végén a Fonetikai Munkabizottság híreit, valamint tíz új kiadvány recenzióját olvashatjuk.

Polónyi Szilárd

Horváth László: Az oksági viszony a magyar okhatározói mellékmondatokban.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja, Budapest, 1979. 92 l. (Nyelvtudományi Dolgozatok 29.)

Az oksági viszony a való világ egyik legáltalánosabb összefüggése. Horváth László az okhatározós alárendelő mondatot veti vizsgálat alá, azt a nyelvi formát, amely a leggyakrabban fejezi ki az oksági összefüggést. Ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk az okság fogalmáról és nyelvi kifejezéséről, szükséges volna azonban a mondatnál magasabb nyelvi szintek vizsgálata is.

Az – egyébként közismert tételeket tartalmazó – elméleti bevezetőt a konkrét nyelvi elemzés követi. Előbb a kötőszavak és az utalószavak alakja és használata alapján tekinti át részletesen az okhatározós összetételeket, majd a dolgozat legjobban kimunkált és egyben legértékesebb részében az okhatározói mellékmondat stilisztikai és kommunikatív kérdéseivel foglalkozik. Gazdag példaanyagát a szépirodalmon kívül a tudományos-ismeretterjesztő irodalomból és a sajtó nyelvéből válogatta.

Papp Lajos

Huszár Ágnes: A predikatív viszony szintaktikai kategóriái.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 63 l. (Nyelvtudományi Értekezések 101.)

Az értekezés célja a mondat két fő részének, az alanynak és az állítmánynak, s ezek kapcsolatának vizsgálata. A nemzetközi szakirodalomban öt alapvető felfogás ismeretes az alany és az állítmány viszonyáról: a paralelizmus-felfogás, az alany primátusát valló elképzelés, a hozzárendelés-felfogás, a mondatmag-koncepció és az állítmány primátusát hirdető koncepció. A tanulmányt ezek ismertetésével kezdi Huszár Ágnes, majd szerves folytatásként bemutatja a fenti felfogások hazai megjelenési formáit. Ezután felteszi a sokat vitatott kérdést: szintagma-e az alany és az állítmány kapcsolata. A szerző a határozott nemleges válasz után rátér egy sajátos predikatív viszony, az azonosító mondatban jelentkező predikatív viszony történeti tárgyalására.

A tanulmány második részét az aktuális mondattagolással kapcsolatos történeti és elméleti kérdések alkotják.

A harmadik, utolsó részben hasznos törekvéssel találkozunk: Huszár Ágnes azt vizsgálja, hogyan alkalmazhatók a tudományos kutatás eredményei a mindennapi tanítási gyakorlatban. Véleménye szerint a vitának – a pusztá vagy a szerkezetes mondatrészeket keressék-e ki a tanulók – feltétlenül a szerkezetes elemzés mód javára kell eldőlnie. Fontosnak tartja az aktuális tagolás iskolai tanítását is – ez a mondat, a beszédmű árnyaltabb elemzését tenné lehetővé, és egy lépéssel közelebb vinne egy beszélnyelv-központú oktatáshoz.

Sárosi Zsófia

Kassai Ilona: Időtartam és kvantitás a magyar nyelvben.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 73 l. (Nyelvtudományi Értekezések 102.)

A dolgozat célja kettős: egyrészt az időtartam szempontjából jellemezni a teljes magyar hangállományt, vázolni e hangtulajdonság nyelvbeli fejlődését, változásait, és rendszerezni az időtartam fonológiai aspektusait, másrészt felmérni az időtartam nyelvi értékét két szélső helyzetben (minimális párokban és spontán beszédben).

Bevezetőjében a szerző rövid történeti áttekintést ad az időtartam gazdag és hosszú múltra visszatekintő szakirodalmáról.

Az időtartam és a nyelvi rendszer általános kérdéseiről szólva bemutatja a beszédbeli időtartam aspektusait (artikulációs, akusztikai és percepciós), sorra veszi, mely tényezők befolyásolják a beszéd folyamaton belül a beszédhang fizikai időtartamát, tisztázza a fizikai időtartam és a nyelvi időtartam (kvantitás) viszonyát, valamint a mássalhangzóhosszúság két fonológiai fogalmát: a geminátát és a hosszú mássalhangzót.

Az időtartam és a kvantitás problematikájának föltárásakor a fizikai és nyelvi időtartam jellemzőit vizsgálja a magyar magánhangzó- és mássalhangzó-rendszerben. Áttekinti a beszédhangok időtartamával kapcsolatos vizsgálatok eredményeit, és összeveti ezeket az adatokat saját mérési eredményeivel. Bemutatja, hogy miként befolyásolják az alábbi tényezők – a hangkörnyezet, a hangsor terjedelme, a beszédhang helye a hangsoron belül, a hangsúly, a hangmagasság, a beszédtempó és az érzelmek – a ma-

gánhangzók és mássalhangzók időtartamát. Felhívja a figyelmet a hosszú magánhangzók és a szóvégi hosszú mássalhangzók rövidülésének tendenciájára, valamint a magánhangzók és a mássalhangzók ejtésében egyaránt megfigyelhető időtartam-ingadozásra. Megállapítja, hogy a hosszú magánhangzók időtartamának a korábbi 100–120 % helyett már csak 60 %-kal kell meghaladnia a rövid magánhangzók időtartamát és hogy a hosszú mássalhangzók időtartamának átlagosan legalább 50 %-kal kell nagyobbak lennie, mint a rövidekének. A szerző utal arra, hogy a magyar fonetikai szakirodalomban nincs eldöntve az a kérdés, hogy a rövid mássalhangzó oppozícióbeli párja a hosszú mássalhangzó, vagy a gemináta. A mássalhangzó-csoportok Kassainál az időtartam-növekedés szerint a következők: likvidák, nazálisok, zöngés zárhangok, zöngés réshangok, zöngétlen zárhangok, zöngés affrikáták, zöngétlen réshangok, zöngétlen affrikáták. E téma lezárásaként a szerző felméri a rövid-hosszú oppozíció relevanciáját a magánhangzó- és a mássalhangzó-rendszeren belül.

Végül a spontán beszéd időtartamviszonyait vizsgálva azt kívánja megállapítani a szerző, hogy milyen eltolódás következik be a fizikai és a nyelvi időtartam összefüggésében olyan beszédanyagon belül, amely hordozza az élőbeszéd minden eljáróját. Három beszélő (2 nő, 1 férfi) összesen 11 367 fonémából álló beszélgetése adta Kassai vizsgálatának anyagát. A ténylegesen kimért hang összesen 4 093. A mérések alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a spontán beszédben a hangok időbeli meghatározottsága még inkább relatív. „Bizonyos határértékek között... a beszélők szabadon alakítják ki a maguk egyéni időtartamviszonyait.”

A tanulmányt táblázatok teszik szemléletessé, és gazdag irodalomjegyzék egészíti ki.

A. Molnár Ildikó

Kiss Jenő: Mihályi Tájstótár. (Rábaköz).

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 76 l. (Nyelvtudományi Értekezések 103.)

A gyors társadalmi, technikai és termelési átalakulás, és az ezt tükröző nyelvi és kulturális integrálódás rohamosan elmosza a nyelvjárási szókincs jelentős és sajátos részét. Ez a tény különösen nagy jelentőséget ad a regionális tájstótárak, a nyelvjárási és néprajzi gyűjtések publikációjának. Ezek egyik legújabb, szép eredménye a Mihályi Tájstótár. A könyv „az egyik legtörsökösebb magyarságú, legsajátosabb magyar nyelvjárású vidék” (Pais Dezső) pusztuló szókincseiből ad izelítőt. Az anyagot az először 1198-ban említett és azóta folyamatos lakosságú Mihályi faluban gyűjtötte az itteni nyelvjárást anyanyelveként beszélő szerző. A gyűjtésnél a passzív megfigyelésen kívül regionális tájstótáraink és az ÉKSZ nem köznyelvi adatai szolgáltak segédeszközüül. A Tájstótár, csekély számú kivételtől eltekintve, csak a köz- és irodalmi nyelvben ismeretlen szavakat tartalmazza. A valódi vagy tulajdonképpeni tájzavakon kívül jelentésbeli és több alaki tájstót is találunk a gyűjteményben. Ez utóbbiak közül azokat, amelyeknek köznyelvi megfelelőjével való azonosítása problematikus lehet (pl. zséter = saj-tár). A szócikkekben a köznyelvi, illetve a kikövetkeztetett köznyelvi alakok után a nyelvjárási alakokon kívül a jelentés, legtöbbször az ezt megvilágosító példamondat, gyakran pontos néprajzi leírás és egyéb megjegyzés is szerepel. Itt találunk utalást az il-

lető szó – az 1970–1976 közötti állapotnak megfelelően – szociális érvényességére is. Ez lehet: a) szociális érvényű, b) visszaszorulóban levő, c) visszaszorult vagy kihalt. Valamennyi feldolgozott adat az élő, beszélt nyelvből ered. A kötetet etimológiai, nyelvjárási, stilisztikai, kultúrtörténeti, gazdaság- és településtörténeti, valamint néprajzi szempontból egyaránt haszonnal forgathatjuk. A szótári rész mellett ugyanis – az alapos módszertani eligazításon kívül – a falu történetével foglalkozó, tömör, de átfogó leírást is találhatunk, valamennyi idevonatkozó könyvészeti adattal.

Cs. Meggyes Mária

Kolozsvári Grandpierre Emil: Herder árnyékában.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1979. 253 l. (Gyorsuló idő)

Szép, értékes hagyománya a magyar irodalomnak, hogy művelői többsége a nyelvet nem pusztá eszközként használja alkotásaiban, hanem önálló megnyilatkozásokban is megírandó tárgyul választja. *Arany János* sokat idézett szavait követően pedig – miszerint: „A nyelvnek is törvényeit: / Széppé, jóvá mi tész: / Nyelvész urak jobban 'tudják', / A költő jobban 'érzi'” – szinte önálló témává vált számos költőnk és írónk életművében a nyelv, sőt a nyelvtudomány is. *Kosztolányi* majd *Illyés* klasszikussá vált nyelvészeti publicisztikája óta a legújabb időkben Kolozsvári Grandpierre Emil vállalta irodalmunkból az író-nyelvész önkéntes szerepét. Mint minden közleményében, nyelvészeti cikkeiben, vitairataiban és esszéiben is elegáns, gunyoros, fölényes, s olykor nagy hévvel (de nem mindig a célba találva) éppenséggel a nyelvészek ellenében is védi a nyelvet. Jó ügyért harcol, viaskodik, civakodik; a kiejtés, a helyesírás, a szókincs – szóhasználat – argó kérdései egyaránt foglalkoztatják, a káros (vagy károsnak vélt) jelenségek (pl. a szakmabeliek liberalizmusa is, dogmatizmusa is) aggasztják, ingerlik. Nem véletlenül szán külön tanulmányt (s emeli ezt kötete élére is) „Herder árnyéka”-nak, azaz hírhedett jóslatának a magyar nyelv pusztulásáról. „A mi műveltségünk történetében – vélekedik K. G. E. – most kezdődik a beszéd elfelejtésének korszaka..., ha idejekorán meg nem akadályozzuk.” A romlás útjában hatásos akadály lehet például *Pázmány* beszédeinek és írásainak tanulmányozása. Pázmányról írt szenvedélyes esszéje joggal hiányolja műveltségünkben a magyar nyelv csodálatos művészeinek munkáit, amelyeknek mindenképp ott lenne a helyük *Szenci Molnár Albert* és *Károli Gáspár* sokszor kiadott és gyakran méltatott művei mellett.

Domokos Péter

Kossa János: Nyelvünk fűszerszámai.

Válogatta és bevezette: Lőrincze Lajos. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 380 l.

A kötet anyagát Lőrincze Lajos válogatta a szerző korábban megjelent három kötetéből, valamint újabb írásaiból. Ő írt bevezetőt is a könyvhöz. A 83 dolgozatban a jugoszláviai magyar nyelvhasználat vétségeit tűzi tollhegyre Kossa. A hibák megítélésében a Magyarországon alkalmazott nyelvművelő elveket követi.

A számbavett vétségek közül számosval itthon is találkozunk. Nálunk is gyakori

a névelők hibás elhagyása vagy helytelen használata, és az *ami*-nek mint kötőszónak a felcserélése az *amely*-lyel. Félreértésre adhat okot a birtokos jelző ragjának elhagyása, és a helytelenül használt *viszont*, *miután*, *ugyanakkor* kötőszó. Nyelvhasználatunk mindennapi botlásai közé tartoznak az ismertetett ragozási, szórendi vétségek, az alany és az állítmány számbeli egyeztetésének az elmaradása. Rámutat arra a szerző, hogy a divatszavak az állandó használat következtében unalmassá válnak, elértéktelenednek. Az agyonhasznált, elkoptatott szavak, szókapcsolatok helyett szinonimák egész sorát ajánlja. Harcol az idegen szavak felesleges használata ellen. Egy-egy felkapott idegen szó (teenager, hobby) helyett tucatszavas magyar kifejezést javasol. A mondatszerkesztési hibák közül részletesen foglalkozik a könyv a hely és az idő mértéktelen és zavaró kiemelésével. Ugyanitt hasznos tanácsokat is kapunk a mondatszerkesztéshez. Szót emel Kossa a kacifántosság, terjengősség, dagályosság ellen csakúgy, mint a képzavar, a szóláskeveredés, valamint a sántító hasonlatok használata ellen. Szembeszáll nyelvhelyességi babonákkal is (pl. a *-va*, *-ve* határozói igenév és létige kapcsolatának kerülése). Vizsgálati anyagát főként az újságírói nyelvből meríti, de hoz példákat a mindennapi beszédből is. Felhívja a figyelmet arra, hogy a „familiaris, vulgáris szavak, bizalmaskodó, henyé kifejezések és a komolytalan, hányaveti hangnem igénytelenné” teszi a sajtó nyelvét.

A cikkek nagy része a szerb-horvát nyelv hatásából eredő vétségekkel foglalkozik. A szerb-horvát szavak beleszövődése a magyar beszédbe mindennapos jelenség a vegyes lakosságú területen. Kossa megpróbálja feltárni az alkalmi kölcsönszavak (*guzs-va*, *stos*, *veza*, *tezza*) közkedveltségének, elterjedtségének okait is. Számba veszi a szerző a kétnyelvűségből következő leggyakoribb hibákat: a személyes névmás fölösleges használatát, többes szám alkalmazását páros testrészek megnevezésekor, a sokféle vonzatkeveredést, vonzattévesztést és az idegenszerű mondatszerkesztést. Felhívja a figyelmet a jugoszláviai helynevek határozóragos alakjainak ingadozására és az asszonynevek felemás használatára is.

Kossa munkája nemcsak nyelvművelő könyv, hanem nyelvi, nyelvészeti ismeretterjesztő kiadvány is. Az érintkező nyelvek eltérő jellemzőinek, legfontosabb nyelvi sajátosságainak bemutatása közben feltárja e nyelvek természetét, belső logikáját. A nyelvi logikát nem formális jelentésben használva, hiszen „a nyelv nem logikus, sem nem illogikus, hanem alogikus”. A magyar nyelv eredetisége a nyelvi rendszerben és a szemléletmódban mutatkozik meg. Az indogermán nyelvekben nincs kettős, sőt hármas tagadás, mint a magyarban. A magyar a rokonságot jelölő szavakat birtokos személyraggal használja, és testrészeinket is személyraggal szoktuk említeni. Mi, magyarok ritkábban használjuk a személyes névmást, mint az indoeurópai nyelvek valamelyikén beszélők, hiszen a magyarban a rag fölöslegessé teszi a személy megjelölését. A nyelvek közötti szemléleti különbség leginkább az állandósult szókapcsolatokban, szólásokban, szállóigékben, közmondásokban mutatkozik meg. Ezért a szó szerinti fordítás a szólásokban megengedhetetlen. Amikor ezeket a különbségeket boncolgatja Kossa, olvasóiban az anyanyelvi tudatot is feléleszti, és ráébreszti a magyarul beszélőket anyanyelvük gazdagságára is.

A kötetet névmutató egészíti ki.

A. Molnár Ildikó

Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai és ami körülöttük van. II.

Kőrösi Csoma Társaság – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kiadása, Budapest, 1979. 480 l. (Budapest Oriental Reprints. Series A.2.)

A sorozat első kötetét, Ligeti Lajos negyven tanulmányának a gyűjteményét már bemutatta a Hungarológiai Értesítő (1979. I. évfolyam). A mostani vaskos kötet újabb negyven kiváló tanulmányt tartalmaz Ligeti gazdag életművéből. Ezek közül a legkorábbi 1924-ben, a legkésőbbi pedig 1979-ben jelent meg a magyar és nemzetközi tudományos közélet legkülönbözőbb fórumain: folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben. Legtöbbje ma már szinte hozzáférhetetlen, csak nagyobb könyvtárak polcain található meg, s így közreadásuk elsősorban a fiatalabb kutatónemzedék érdekében fontos és hasznos, hiszen a tanulmányok mindegyikének igen jelentős a tudományos értéke, mondanivalója a mához is szól, mind tartalmában, mind módszereiben példamutató. A kötet szerkesztője, *Schütz Ödön* tematikailag csoportosította a cikkeket.

Az első néhány munka Mongóliával, a mongol nyelvvel, annak rokonaival, a magyarsággal való kapcsolatával foglalkozik. A legizgalmasabb útleírásokkal vetekszenek azok a jelentések, amelyeket kutató útjairól küldött a szerző az 1920-as években. A nép történelmi eseményeivel éppen úgy megismerkedhetünk ezekből, mint a korabeli politikai és társadalmi viszonyokkal, a nyelv emlékeivel, jellegzetes sajátágaival, rokonságával, a szomszédos nyelvekre gyakorolt hatásával stb. Különösen vonatkozik ez Afganisztán nyelveinek az ismertetésére, de történeti szempontból a magyar nyelv keleti kapcsolataira is.

A tanulmányok jelentős hányada foglalkozik névtudományi kérdésekkel. A magyar történeti nevek közül a *Gyarmat*, *Jenő*, *Álmos* és *Kündü* kapott részletesebb tárgyalást, de a tulajdonnevek mellett népnevek (*magyar*, *baskir*, *király*) megfejtései is helyet kapnak a kötetben. Különösen érdekes ez a legutóbbi, amely *kerel*, *keral* alakban 'magyar' jelentéssel élt egy darabig a mongoloknál.

A következő tanulmánycsoport a rovásírás különböző kérdéseire ad választ. Ezek között vannak összehasonlító jellegűek (*A kazár írás és a magyar rovásírás*) és kiegészítő jellegűek (*A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje*) is, de akad tudománypopularizáló is, mint például amelyik a margitszigeti kolostorrom rovásírásos kővének eredetiségét cáfolja.

A tudománytörténet tárgykörébe tartoznak azok a tanulmányok, amelyek a magyarországi kelet-kutatás helyzetét, a csuvas-magyar, mongol-magyar nyelvhasználat állapotát mutatják be, vagy nagy magyar tudósok (*Gyarmathi Sámuel*, *Gombocz Zoltán*) életművéhez szolgáltatnak adalékokat.

A tanulmánygyűjtemény utolsó fejezete szintén névtani témájú: a magyarság régi török eredetű neveivel foglalkozik. Itt újból szóba kerül *Álmos* neve, ezen kívül pedig több óvónév, törzsnév, tisztségnév és személynév (*Géza*, *Saroldu*, *Karoldu*, *Jutocsa*, *Tas*, *Ákos*, *Ajtony*) magyarázata is helyet kap.

A kötetet Ligeti Lajos műveinek bibliográfiája zárja le, amely 260 tankönyv, tanulmány, értekezés, cikk könyvészeti adatait sorolja föl.

Hajdú Mihály

B. Lőrinczy Éva: A magyar mássalhangzó-kapcsolódások rendszere és törvényszerűségei.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 492 l. (Nyelvészeti Tanulmányok 19.)

A magyar nyelvi valóság tényeinek és összefüggéseinek rendszerszerű föltárása még nem történt meg kielégítő mértékben, s a szerző szerint éppen a hangtan területén vannak törlesztendő adósságok. Ehhez elsősorban az adatok hiányoztak, amelyek nélkül nem lehet általános érvényű következtetéseket levonni. Az *Új Magyar Tájszótár* több mint hatszázézer adata végre lehetőséget adott egy ilyen jellegű nagy összegzés megvalósítására, s ezt az anyagot használta föl a szerző vizsgálatainak elvégzéséhez.

Elsősorban azokat az adatokat gyűjtötte össze a szerző, amelyek a nyelvjárásokban és a köznyelvben (esetleg a kikövetkeztetett köznyelvi formában) a mássalhangzó-találkozásnál ejtéskülönbséget mutatnak. Az elvi és módszertani problémák fölsorakoztatásából megtudjuk, hogy részben történeti (legalább 70 esztendő magában foglaló), részben pedig szinkrón anyag gyűlt itt össze, amelyet azonban a szerzőnek szinkrón szemlélettel és módszerrel kellett megközelítenie – a történeti háttér megtartásával és a diakronia tapasztalatainak és tanulságainak fölhasználásával.

Megadja a vizsgált alapegységeket, vagyis azoknak a mássalhangzó-kapcsolódásoknak a mutatószerű ábécés rendjét, amelyek előfordultak az óriási anyagban, s amelyeknek részletes tárgyalására kiter a könyvben. Összesen 804 oppozíciót mutat be a szerző, amelyeket a mássalhangzók száma és minősége alapján csoportosít.

Az egyes típusok tárgyalása a köznyelvi hangtalálkozások és a megfelelő nyelvjárási hangok bemutatásával kezdődik, amit az egyes konkrét hangok, hangtalálkozások fölsorolása követ. Ezeknek mindegyike után bőséges példaanyagot találunk. A típus magyarázata statisztikai adatok közlésével indul, amelyben sokoldalúan tárgyalja a szerző a mássalhangzó-kapcsolódások eseteit, hangkörnyezetükkel együtt. Utána a földrajzi megoszlást mutatja be, amelynek alapján megállapítja, hogy melyik magyar nyelvjárássra jellemző a jelenség.

A vizsgálatok után betürendes mutatóban kapjuk meg a példaként szereplő 1624 morféma tárgyalási helyét, illetőleg helyeit, amennyiben több helyen is fordult benne elő mássalhangzó-kapcsolódás. A decimálszámok föloldásai az egész könyv földolgozási rendszerét mutatják be szemléletesen és logikusan. Gazdag irodalomjegyzék és angol nyelvű összefoglaló zárja le a munkát.

Hajdú Mihály

Magyar Nyelvjárások. XXII.

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Évkönyve. Szerkeszti Kálmán Béla és Sebestyén Árpád. Debrecen, 1979. 174 l.

Csúry Bálint tevékenysége óta Debrecen a magyar nyelvjáráskutatás fellegrája. Itt szerkesztette a Magyar Népryelv köteteit Bárczi Géza és Szabó T. Attila, s most már harmincadik éve jelenik meg itt a magyar dialektológia egyetlen önálló periodikája. A szerkesztés és kiadás nehézségeit mutatja, hogy az 1975-ben megjelent XXI. kötetet csak négy esztendő múlva követte a mostani. Változatos témájúak az évkönyv

tanulmányai. Az 1976-ban elhunyt *Márton Gyula* például arról ír, hogyan terjed az asszociatív *â*-zás az udvarhelyszéki nyelvújrásban. Tudvalevő, hogy a kolozsvári magyar nyelvészek abszolút sűrűségű kutatóponthálózattal szerkesztettek nyelvatlaszt Udvarhelyszék környékéről is, és ez az atlasz biztos támpontot nyújt a jelenségnek 23 községben való vizsgálatához. A szerző nemcsak körülhatárolja az asszociatív *â*-zást, hanem – helyhez kötve – annak erősségi fokozatait is megállapítja.

Gálffy Mózes grammatikai témával foglalkozik. Azt vizsgálja, milyen egyeztetési eljárások jellemzik a marosmagyarói nyelvújrást, külön elemzi a szám- és személybeli egyezéseket, az igeragozással kapcsolatos egyeztetési eljárásokat, s kitér a nem egyeztetéses szerkezetekre is.

Az ungi nyelvújrás névszótőrendszeréről *Kótyuk István* ír. Elsősorban a többalakú tövekkel foglalkozik, s az eddigi rendszerezéseket megtartva mutatja be gazdag példaanyagon az ungi nyelvújrásban a köznyelvvél való egyezéseket, még szemléletesebben és teljességre törekedve pedig a különbözőségeket, eltéréseket.

Sebestyén Árpád névutóhasználatunk főbb sajátosságairól szól. Megállapítja e szóosztály ősi voltát, a névutók szófaji kategóriájának átmenetiségét, és statisztikai adatokat közöl az egyes névutóknak a különböző stílus kategóriájú művekben való előfordulási gyakoriságáról.

Kiss Jenő folytatja a sorozat XIX. kötetében megkezdett valódi tájszavainak magyarázatait a rábaközi Mihályiból.

A névtan kutatói számára hasznos *Kálmán Béla* cikke: Buda vidéki helynevek a 18–19. századból. A szerző gazdag és sokoldalúan rendszerezett helynévtárat közöl a székesfehérvári és veszprémi püspökségek levéltáraiban található canonica visitatiók alapján. A községekként csoportosított nevekhez térkép mellékletet és betűrendes mutatót is ad a teljes névanyagról.

Tudománytörténeti téma is helyet kapott a kötetben: *D. Máta Mária* a moldvai csángó nyelvújrás első kutatójának, Gegő Eleknek az életét és munkásságát mutatja be. Elsősorban Gegő 1836-ban megtett moldvai kutatóútjáról, az ott összegyűjtött, majd publikált nyelvi-nyelvújrási megfigyeléseiről ír.

Jakab László a debreceni „Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék” (1914–1952), *Keresztes László* a debreceni önálló „Finnugor Nyelvtudományi Tanszék” (1952–1977) történetéről számolt be 1977-ben, a tanszék önállósulásának 25. évfordulóján, s ezeknek az előadásoknak az anyagát teszi közzé a kötet.

Munkácsi Bernát még nyomtatásban meg nem jelent szógyűjtését *Kálmán Béla* mutatja be. *Kniezsa Veronika* a skót nyelvújrások kutatásairól ad érdekes ismertetést. *Kálnási Árpád* a fehérgyarmati járás helynevei összegyűjtésének módszereiről, vitás kérdéseiről, eredményeiről számol be. *Lévai Béla*, *Peremszókincsünk orosz elemei* címmel, a Debrecen környéki nyelvújrás ötven év feletti nőrétegében kutatja a főleg emlékeztetben élő orosz szavakat.

Szép számmal közöl még a kötet ismertetéseket és bírálatokat, végül nyelvújrási szöveglejegyzéssel fejeződik be, ahol *Kálnási Árpád* nyújt betekintést Szabolcs-Szatmár megye északkeleti részének népnyelvébe.

Hajdú Mihály

Magyarlakiné Gregor Etelka Zita: Kosztolányi Dezső lírájának mondatszerkezetei. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja, Budapest, 1979. 109 l. (Nyelv-tudományi Dolgozatok 28.)

A szerző nagy feladatra vállalkozott: a Nyugat egyik legmarkánsabb stílus-teremtő művészeinek lírai életművét közelítette meg grammatikai módszerekkel. Kosztolányi költeményeinek mondat-építőelemeit vizsgálva a szerző funkcionálisan szemléli a szintaktikai szerkezeteket, keresve ezek specifikus jegyeit grammatikai és stilisztikai szempontból egyaránt. A mondattani jellegzetességeket vizsgálva próbálja elénk tárni Kosztolányi Dezső versalkotói módszerének egyes elemeit.

A dolgozat szerkezetileg két fő részre osztható: az elsőben Magyarlakiné Kosztolányi Dezső Halotti beszéd című versét elemzi, a gyakorlatban mutatva be a későbbiekben alkalmazott vizsgálati módszereket. A rendkívül tömör és célratoró elemzésben a szerző érzékletesen mutatja meg, hogyan lehetséges az 52 soros szabad vers szerkezeti egységeihez a mondatszerkezetek vizsgálata során eljutni. A második nagy egységben kerül sor Kosztolányi életművének részletes vizsgálatára. A szerző előbb röviden összefoglalja a versek központozásával kapcsolatos megfigyeléseit, majd lépésről lépésre elemzi és kommentálja a költő műveiben előforduló leggyakoribb mondattípusokat, a tőmondatoktól az összetett mondatokig. Külön egységben tárgyalja az értelmezős szerkezeteket, melyekkel Kosztolányi oly sok versében találkozhatunk. A dolgozat befejező részében a kommunikáció és szövegszerkezeti egységek kapcsolatáról szóló fejezet sajnos nem pótolja a hiányt: a szerző nem vállalkozott vizsgálati eredményeinek rendszerezett összefoglalására.

Sipos Pál

Magyarország földrajzinév-tára. II.

A Kartográfiai Vállalat kiadása.

Baranya megye. Bp., 1978. 43 lap + 1 térk.

Somogy megye. Bp., 1978. 53 lap + 1 térk.

Fejér megye. Bp., 1979. 33 lap + 1 térk.

Komárom megye. Bp., 1979. 27 lap + 1 térk.

Tolna megye. Bp., 1979. 33 lap + 1 térk.

A sorozat 1978-ban indult. Első négy kötetét a Hungarológiai Értesítő II. évfolyamában ismertettük. Az a négy füzet Győr-Sopron, Vas, Veszprém és Zala megye helyneveit tartalmazta. A most ismertetendőkkel majdnem teljessé válik tehát a Dunántúl hivatalos helyneveinek a közzététele, csupán Pest megye egy kis része nyúlik át erre a területre, amelynek az adattárát nyilván a későbbiekben kapjuk majd meg.

A füzetek közzétételenek célja ezúttal is az, hogy meghatározzák azokat a helyneveket — a nagyobbaktól a legkisebbekig —, amelyek a hivatalos névhasználatban kötelező érvényűek.

A bevezetések szövege majdnem teljesen azonos az egyes füzetekben, csupán a példaanyag alkalmazkodik a tárgyalt megye neveihez. Az adattárak beosztása is követi az eddigi gyakorlatot: először betűrendben felsorolja a helységek neveit, azonosító

számaival együtt, utána rövidítésjegyzéket ad, majd az összes névadatot közli betűrendben, végül pedig községenként sorolja betűrendbe az oda tartozó helyneveket.

Mindegyik kötethez – éppen úgy, mint az eddigiekhez – egy 1 : 150 000-es térképmelléklet csatlakozik.

A kötetekben szereplő névanyag elsősorban hivatalos igényű, de a névtani kutatás, s ezen keresztül a magyar nyelvtudomány számára is sok hasznos ismeretet nyújt. Alapjai lehetnek ezek a füzetek az országos méreteket öltő nagy helynévgyűjtésnek: tájékoztató, segítő jellegűek a helyismereti kutatásokban, végül pedig nemcsak megmentenek, hanem a közhasználatban is tartanak sok olyan dűlőnevet, amelyet esetleg a táblásított gazdaságok mellőztek volna, nem tartottak volna rá igényt.

Hajdú Mihály

Matijevics Lajos: Az utca nyelve.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979. 115 l. (Forum Kiskönyvtár)

Matijevics Lajos könyve a nyelvnek arról a rétegéről szól, amellyel akarva-akaratlanul is szinte naponta találkozunk jártunkban-keltünkben. Olykor csak a kifejezések nyílt durvasága döbbsen meg bennünket, máskor azonban egy-egy szó ötletessége, vagy egy szókapcsolat humora ragadja meg figyelmünket. Matijevics Lajos az utca nyelvről ír – a jugoszláviai Vajdaság utcáinak nyelvről. A három éven át, 1975 és 1979 között gyűjtött anyag ebben a kis kötetben élvezetes olvasmánnyá áll össze. Matijevics célja nem tudományos igényű nyelvészeti munka közrebocsátása volt: a szóalkotás tettenérését, a szókinccsnyarapítás módjainak bemutatását tartotta elsődleges feladatának. A találó címekeket viselő (pl. Kinek rötyi, kinek spicli, Randsz egy csinya kéglövicssal, Ha cvikkert használunk, különben nézünk ki), jól szerkesztett és példák-
kal, szövegrészletekkel bőven illusztrált fejezetek, amellet, hogy szórakoztató olvasmányok, egy-egy fontos nyelvészeti jelenség bemutatását is tartalmazzák. Az imént idézett fejezetcímekeket viselő írások közül például az első a szinonimika, a második az utcanyelvi képzők hangulatteremtő erejével, míg a harmadik az idegen nyelvi elemek kérdésével foglalkozik.

Matijevics könyvétől távol áll, hogy normatív értékítéletet mondjon az utca nyelvről. Közreadja az összegyűjtött anyagot, és maga az anyag készíti az olvasót arra, hogy véleményt formáljon, ítéletet mondjon. A Forum Kiskönyvtár újabb kötete tehát dokumentum: hiteles képet fest egy adott időszak nyelvi rétegéről, és a nyelven keresztül mutatja be egy társadalmi réteg kommunikációs szubkulturáját.

Sipos Pál

O. Nagy Gábor: Mi fán terem? Magyar szólásmondások eredete.

3., bővített kiadás. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Kovalovszky Miklós. Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 518 l.

Új, immár harmadik és bővített kiadásban jelent meg a közelmúltban elhunyt kiváló magyar nyelvésznek, O. Nagy Gábornak a mintegy 350 magyar szólás eredetét

bemutató nagyszerű könyve. A könyv előszavában Kovalovszky Miklós számol be O. Nagy tudományos pályájáról, cikkeiről, könyveiről, s arról a nagyszabású gyűjtőmunkáról, amelyet a magyar frazeológiai kincs megmentése érdekében végzett. Sorai az el nem végzett munkáról, a félbemaradt művekről is szólnak: egy készülő, vagy éppen elkezdett nagy szólásmagyarázó szótárt, „szólásetimológiai” tárat hagyott hátra. Ennek néhány cikkét, folyóiratokban megjelent szólásmagyarázatait (számuk 30) is tartalmazza ez az új kiadás, ezekkel több az első kettőnél.

Bővebb azonban maga a bevezetés is, amelyet a szerző kandidátusi téziseinek, a szólások eredetét ismertető tanulmányának részleteivel egészített ki, alakított teljesebbé a sajtó alá rendező Kovalovszky Miklós. Ebben a bevezetésben olvasmányosan, mindenki számára könnyen érthetően kapjuk a szólások mibenlétének meghatározását, eredetük alapján történő rendszerezését. Így a történeti kutatások eredményei nyilvánulnak meg a fölosztás alapját jelentő eredetekben (boszorkányhit, középkori szokások, ősi temetkezési eljárások stb.), de a természeti megfigyeléseken alapuló nagy részében is. A szólások használatáról, a gondolkodásmódot tükröző jellegéről is tájékoztatást kapunk. Részletes elemzés alapján tesz különbséget a szerző a szólás és közhely között.

Az egyes szólások magyarázatai az előző kiadásokkal megegyező szerkezeti elvet követik (legtöbb esetben teljesen azonosak).

Hajdú Mihály

Németh Marietta: A Példák könyve jelzős szerkezetei.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoportja, Budapest, 1979. 125 l. (Nyelv-tudományi Dolgozatok 30.)

Németh Marietta a jelzős szerkezetek és összetételek XVI. századi állapotát vizsgálja a Példák könyvének nyelvi anyagán. Leírásában nyomon követhetjük a jelzők XVI. századi nyelvi változásait, kettősségeit, ingadozásait, ugyanakkor az adatoknak a mai nyelvvél való összevetése révén további fejlődésükről is képet kapunk. A szerző a jelzők fajtái szerinti csoportosításban mutatja be az anyagot.

Sárosi Zsófia

Névtani Értesítő. 1–2. szám.

A Névkutató Munkaközösség időszakos kiadványa. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége, Budapest, 1979. 76 + 92 l.

Az első füzet bevezető szavai szerint ez az új sorozat – tanulmányok és kisebb adatközlések megjelentetése mellett – tájékoztatni kívánja az olvasókat a névtudomány különböző területein folyó munkákról, eredményekről, s kisebb híreket, észrevételeket is közöl a névtan legkülönbözőbb területeiről. Az egyes számok szerkezeti fölépítése is ennek megfelelő. Első helyen az egész terjedelemnek több mint felét elfoglaló *Tanulmányok, cikkek, adatok* című rovat áll. Ezt igen gazdag *Szemle* rovat köve-

ti, amely magyar és külföldi szakirodalomról ad részletes ismertetést, alapos tájékoztatást. A 2. számban *Műhely* rovat is található, amelyben a jugoszláviai magyar helynévgyűjtésről, az MTA Régészeti Intézetében készülő Helynévazonosító Tár készüléséről és a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékének névtani kéziratairól olvashatunk. Mindkét számban van *Figyelő* címmel egy kisebb rovat. Ebben a legkülönbözőbb területek névtani vonatkozású megjegyzéseire hívják föl a szerzők a figyelmet. A *Krónika* az idősebb névtani hírek rovata. Mindegyik számot angol nyelvű összefoglalás zárja.

Ennek az új sorozatnak a legértékesebb és legfontosabb része természetesen a tanulmányokat, rövidebb tudományos dolgozatokat közlő rovat. Az első számban *Kálmán Béla* a magyar családnevek kialakulásáról, változásáról ír, *Mező András* Félegyháza nevének etimológiáját adja meg. *Hajdú Mihály*, Helynevek vándorlása a XV. században címmel a délvidéki Keve, Bálványos és Szkorenovac helyneveknek lakosaival együtt a Csepel-sziget környékére történő áttelepülésére mutat rá. *Kaszás József* a jugoszláviai Lendva környékének névanyagára építi föl cikkét, amelyben az egy nyelven belüli kettős-hármas névalakok kialakulásának okait vizsgálja. *Solymár Imre* és *Solymárné E. Katalin* Bonyhád nevének történeti előfordulásait adta közre. *Fényes Zoltánné* a komlói szakmunkásképző intézet vājártanulójának ragadványneveit gyűjtötte össze és rendszerezte.

A második számban *Fabó Kinga* azt a kérdést fejtegeti, hogy hol a névtan helye a társadalomtudományok között. Olvashatunk a ragadványnevek problematikájáról, a nemesi előnevekről mint a ragadványnevek egy különös kategóriájáról (*Mizser Lajos* tollából). *Hajdú Mihálynak* a magyar névtudomány műszavairól szóló cikke vitaindító jellegű, s olyan kérdéseket vet föl e területről, amelyeknek megoldása a szak kifejezések egyöntetű használatát eredményezné, s ezt nagyon kívánatosnak tartja. Ehhez a témához szól hozzá *Rácz Endre* és *Bachát László* írása, valamint *Szabó T. Attila* levelének egy részlete. Mindannyian az egységes terminus technicusok használatát tartják helyesnek, de különböző kifejezések meghonosítását, illetőleg megtartását igénylik.

Hajdú Mihály

Penavin Olga – Matijevics Lajos: Ada és környéke földrajzi neveinek adattára.

Magyar nyelv, irodalom és hungarológiai kutatások intézete kiadása, Újvidék, 1979. 167 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 4.)

Immár negyedik kötetéhez érkezett a jugoszláviai magyar nyelvészek nagy helynévgyűjtő vállalkozása.

A földolgozás módszereinek ismertetése után Ada és környéke rövid bemutatása olvasható, amelyet két átnézeti térkép (az egész Vajdaság és az „adai kommuna”) szemléltet. Az adattár községek szerint, azok betűrendjében halad. Az egyes községekben belül is betűrendben kapjuk a helyneveket. Minden község nevééről nyelvjárási és történeti adatokat sorolnak föl először a szerzők, majd viszonylag gazdag helytörténeti bevezetést írnak. A helynevek föltárása természetesen megegyezik az eddigiekkel. A hivatalos vagy kikövetkeztetett köznyelvi nevek fett szedéssel állnak a névcikk élén, amit közvetlenül követ a népi, nyelvjárási névalak fonetikus lejegyzésben. Valamennyi

névnek szerepelnek a helyhatározóragos alakjai, s ahol szükséges és lehetséges, részletes magyarázat, nyelvészeti, névtani, néprajzi, helytörténeti kiegészítés zárja le a névcikket.

Ebben a kötetben is két fontos mutató van: a magyar földrajzi köznevek magyartól följegyzett alakjainak a mutatója és a más nyelvű köznevek más nemzetiségiéktől gyűjtött mutatója. (Természetesen az első mutatónak egyik fejezete az idegen eredetű földrajzi köznevek magyarok által használt alakjait tartalmazza itt is.) Az adatközlők, adatgyűjtők, ellenőrzők névsora és az irodalomjegyzék zárja le a gazdag anyagú és kiváló szerkesztésű könyvet.

Hajdú Mihály

Péntek János: A kalotaszegi népi hímzés és szókincse.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 326 l.

A néprajztudomány és a nyelvtudomány összefüggésének igazolására keresve sem lehetett volna jobbat találni, mint ez a könyv, amely egyaránt szolgálja mindkét szaktudományt.

A bevezetésben először a kalotaszegi nyelvjárást mutatja be a szerző röviden. Szól a népi szókincs kutatásának történetéről, a gyűjtés módszertani kérdéseiről, a kutatott földrajzi területről. A nyelvjáráskutatás számára újszerű és módszertanilag leghasznosabb a kötet népi szakszókincs-monográfiáról írott fejezete, amelyben Péntek János kifejti a néprajzi leírás és a szótári földolgozás kettős elvének fontosságát, a lexicológia vizsgálati területét és módszereit.

A kötet néprajzi leírásában következetesen érvényesül a nyelvészeti, dialektológiai szemlélet, s az alapanyag, hímzőfonál, színek, eszközök, kész munkák stb. leírásakor mindig megadja a fonetikailag pontos lejegyzésű nyelvjárási szót. Különösen érdekes és fontos ez az írásos hímzés részletes leírásakor, a motívumok és minták részletes felsorolásakor, hiszen ezekben a fejezetekben számtalan valódi és jelentésbeli tájszó szerepel.

A népi öltözet hímzett darbjainak bemutatásakor a néprajzi és nyelvészeti szempontot egy harmadik egészíti ki: a szociológiai. Péntek minden egyes ruhadarabnál kitér azokra a társadalmi viszonyokra, amelyek között az öltözékek kialakultak, s szól használatukról, azokról a munkákról, amelyek alkalmával viselték őket.

A könyv nagyobbik részét kimondottan nyelvészeti kérdések töltik ki: a kalotaszegi népi hímzés terminológiájának szóföldrajzi és jelöléstani elemzése. 44 térképlapon mutatja be a legfontosabb 58 fogalom megnevezésének elterjedését a vizsgált területen, s ezekből szűri le következtetéseit. Egybeveti a szakszókincset más belső nyelvtípusok szókészletével, majd leíró szempontból osztályozza a népi terminológiát. Alapos vizsgálatnak veti alá morfológiai szempontból is a szakszavakat. Részben statisztikai módszerekkel, részben az egyes morfémák elemzésével állapítja meg a vidék jellemző sajátosságait. Ugyanezt a vizsgálódást elvégzi a jelentéstan területén is, ahol különböző táblázatok segítségével szemlélteti a jelentések számának, a származékoknak, összetételeknek és szó szerkezeteknek az összefüggéseit.

Nagyon érdekes és újszerű az a szemiotikai megközelítés, amelynek alapján a

hímzés jelfunkciójáról ad tájékoztatást. (Utal a hímzés az életkorra, családi állapotra, ünnepekre, eseményekre stb.)

Pontos fonetikai lejegyzésű és a témával mindig kapcsolatos, gazdag szöveglejegyzései után adja a szerző a tulajdonképpeni szótárt, amely egyben szó- és tárgymutató is. Közlésének módszerei (jelentésmegadásai, helységre való utalásai, ahol szükséges, ott néprajzi adatai stb.) egyben hasznos regionális szakszótárrá teszik ezt a szójegyzéket.

A szemléltetést 23 színes és 134 fekete-fehér fénykép szolgálja, amelyek számozatlan lapokon, mellékletekként vannak csoportosítva a könyv különböző helyein.

Hajdú Mihály

Pesty Frigyes Helynévtárából. I. Jászkunság. II. Külső-Szolnok.

Közzéteszi: Bognár András. Kiadja a Katona József Megyei Könyvtár és a Versegly Ferenc Megyei Könyvtár, Kecskemét–Solnok, 1978–1979. 406, 331 l.

Pesty Frigyes 1864–65-ben végzett hatalmas helynévgyűjtése már régóta kimeríthetetlen kincsbányája a magyar helytörténeti kutatásoknak, nyelvészetnek, névtannak stb. Mindaddig azonban rendszeres közzétételre nem került sor, csupán részleteket idéztek, vagy kisebb területek anyagát adták közre az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött hatalmas mennyiségű adatból. Most két megyei könyvtár összefogásával, sokszorosítási eljárással, csupán hatszáz példányban, de sokkal könnyebben hozzáférhető formában, sorozatban jelenik meg ez a fölbecsülhetetlen értékű adathalmaz. A gyűjtemény falvanként különböző minőségű és mennyiségű helynevet, hozzájuk fűződő nyelvészeti, néprajzi, helytörténeti kiegészítést tartalmaz – a népi magyarázatoktól a tudós fejtegetésekig.

Mindkét kötet bevezetője ismerteti azt a területet, amelynek helyneveit tartalmazza a könyv. Utána közreadja Pesty Frigyesnek az 1864-ben szétküldött kérdőívét és a hozzá mellékelt utasítást, amely a gyűjtésre, a nevek összeírására vonatkozott. Végül pedig a közzététel elveit sorolja föl a szerző. Ezek közül a legfontosabb a teljességre törekvő (törlést, javítást is bemutató) betűhív olvasatban való közlés. Az eredeti kézirat lapszámait is föltüntetik a lapszálon.

Az anyag közlése a községek betűrendje szerint történik. Az egyes községeken belül a névadatok az eredeti kézirat sorrendjében találhatók, minden változtatás nélkül, a mellettük szereplő magyarázatokkal, kiegészítésekkel, megjegyzésekkel. A kelteztést és az összeállítók, aláírók neveit sem hagyták el a közléskor.

Mindkét kötetben két-két mutató található. Az egyik a helységek szerint veszi betűrendbe az oda tartozó neveket, a másik pedig a teljes kötet névanyagát tartalmazza, ugyancsak betűrendben. Ezekkel a mutatókkal minden szempontból kiválóan használható adattárat kaptak kézbe a magyar helynevek kutatói, a néprajzosok, helytörténészek s a területek népének múltja iránt érdeklődő olvasók.

Hajdú Mihály

Raisz Rózsa: Tudományos tevékenységi formák a Magyar Nyelvtudományi Társaság 1904-től 1945-ig terjedő működésében.

Budapest, 1979. 30 l. + Függelék. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 152.)

A magyarországi bölcsészkarok tanrendjéből sok egyéb mellett érzékenyen hiányoznak a tudománytörténeti kollégiumok. Az átlaghallgatók túlnyomó többségének nincs (honnan lenne?) áttekintése tanult szakja tudományá alakulásának állomásairól, gondjairól, összefüggéseiről más szakágazatokkal, elavultan is fontos „alpműveiről”, legjelentősebb művelőinek tevékenységéről – s végül: a tárgy helyéről a tudományok hazai rendszerében. Az elsajátítandó ismeretek áradatában nem lehet már helye az intézmények (köztük az alma mater s a társegyletek) históriájának sem, miként a nemzeti tudományokat felkaroló legfontosabb társaságok (Néprajzi, Irodalomtörténeti, Történelmi stb.) előéletéről is legfeljebb jubileumi megemlékezésekből értesülhet a szakfolyóiratokat forgató érdeklődő. Raisz Rózsa hiánypótló munkája tömör összefoglalása és elfogulatlan értékelése a Magyar Nyelvtudományi Társaság négy évtizedének. Áttekintésének külön bece a társasági üléseken 1905 és 1945 között elhangzott 576 előadás pontos felsorolása. Mivel az előadások jelentős hányada nyomtatásban nem jelent meg, csak e számbavételből értesülhetünk arról, hogy ki, mikor, s milyen témáról adott elő a napjainkban is örvedetesen életerős Társaságban. Nem is kevés meglepetés érheti itt a lajstromot átlapozó filológust (tehát nem csupán a nyelvészt)! A füzetet két fénymásolat zárja: a Magyar Nyelvtudományi Társaság alapszabályai, illetve az e társaság alapítására kibocsátott „fölvívás”.

Domokos Péter

J. Soltész Katalin: A tulajdonnév funkciója és jelentése.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 208 l.

A könyv nemzetközi kitekintéssel veszi vizsgálat alá a névtudomány különböző kérdéseit, és sok új eredménnyel gazdagítja az általános és a magyar onomatológia ismeretanyagát.

A szerző tudatosan aránytalan munkát alkotott: elsősorban azokat a részterületeket vizsgálta meg alaposan, amelyek eddig elhanyagoltabbak voltak mind a magyar, mind pedig a nemzetközi szakirodalomban. A névtípusok között ilyenek az állatnevek, márkanevek, árunevek, tárgynevek, intézménynevek, címek stb., de ide tartoznak a más tudományterületekkel határos névélettani kérdések is, mint például a névesztétika, névstiliztika, irodalmi névadás, amelyek egyaránt érintik a nyelvtudomány, irodalomtudomány, néprajz, szociológia problémaköreit, s amelyekről talán éppen ezért még elég keveset tudunk. Mindennek következtében az olyan területeken, ahol már jelentős eredményeket tud fölmutatni a névtudomány, a szerző nem törekedett mélyreható kutatásokra, de ott is áttekintette az eddigi megállapításokat, összegezte az eredményeket, és új szempontokat vetett föl.

Elsősorban az általános névtani kérdések megválaszolására törekedett messzemenő következetességgel. Ilyen a tulajdonnév mibenléte, funkciója, szerkezete, jelentése, jelentésszerkezete, a bennük rejlő általános jegyek megragadása és megvilágítása.

A többemű nevek rendszerezése a különböző nyelvcsaládokhoz tartozó nyelvek közös sajátosságai alapján történik. Itt megkülönbözteti a jelzős, viszonyzó, mellérendelő és mondatokból kialakult neveket.

A név jelentésének összetevőit alapos részletességgel vizsgálja meg, s az önkényes névadás mögött is fölkatja a determináló tényezőket, akár történeti, akár társadalmi, szociográfiai jellegűek is ezek.

A társadalmi háttérnek a névelemekkel való együttes vizsgálata főként a személynevek vonatkozásában egyértelmű, s erre nagy súlyt is fektet a szerző. Minden névelemmel kapcsolatban megvizsgálja a kialakulás korára jellemző történelmi-társadalmi körülményeket, s szemléletesen bizonyítja a nevek alakulásának ezekkel való összefüggéseit.

Külön fejezet foglalkozik az állatnévadással. Ennek népi és hivatalos, törzskönyvi rendszereit is megvizsgálja. A tárgynevek közé sorolja a hajók, autók, ágyúk, harangok, hangszerek, drágakövek stb. neveit, amelyek még ilyen részletességgel soha nem kerültek tárgyalásra magyar névtudományi szakkönyvben. Sok átmeneti kategória (népnév, törzsnév) is helyet kap a munkában.

Terjedelmes fejezet foglalkozik a helynevekkel. A terminus technicusok problémáin kívül a nevek rendszerezését is megadja a könyv, de nem térhet ki minden részprobléma végleges megoldására. Az intézménynevek elburjánzása nehéz föladatokat elé állítja a névtan kutatóit. Meg kell állapítaniok, hogy nem minden intézménynévszerű szókapcsolat tekinthető tulajdonnévnek, s nem tartozhat a névtan hatáskörébe annak eldöntésc, hogy melyik az önálló, szuverén jellegű intézmény-egység, melyre vonatkoznak a tulajdonnévi nyelvi, helyesírási szabályok, melyek a közsavak, vagyis olyan intézményrészek, amelyeknek önállósága nincs, tehát neve, körülírása nem tulajdonnév.

A szellemi alkotások nevei (könyvek, képzőművészeti alkotások, filmek, zene-művek stb. címei) ugyancsak sok vitatható kérdést vetnek föl, s ugyanolyan átmenetet is képezhetnek a tulajdonnevek és köznevek között, mint az áru- és márkanevek. Olvashatunk még szófajváltásról, tulajdonnévi metaforákról, gyakorlati névhasználati problémákról, neveknek az irodalmi művekben való megjelenéséről, lefordíthatóságukról, idegen szövegben való megjelenési formáikról stb. Végül az irodalmi művek valóságos és fiktív neveit, a velük történő jellemzéseket elemzi.

Hajdú Mihály

Szende Tamás: A szó válsága.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1979. 256 l.

A kötet a nyelv jelentőségének sokoldalú bemutatásával kezdődik. Párhuzamot von az emberi beszédtevékenység és az állati „kommunikáció” között. Megrajzolja az emberi nyelv társadalmi háttérét, a nyelv és társadalom szoros kapcsolatát, elválaszthatatlanságát. Az egyéni nyelvhasználat szerves része a magatartásformának, s kifejezője a társadalom közegében való elhelyezkedésnek. Ennek az eszközeit ismerteti a szerző tudományos alapossággal és megfelelő részletességgel. Új megvilágításban tárja az olvasó elé a beszédszerveket, hangjelenségeket, a közlés formáit, a hangok különböző sa-

játszáit, az egész emberi beszéd megnyilvánulását és mellékjelenségeit (szünet, suttozás, gesztus, proxémika stb.). Bemutatja a beszédelemek „szerveződését”, a hangkapcsolatokat, szótagokat, a szavakat, frázisokat, a beszédhelyzeteket. Részletesen foglalkozik a nyelv jel természetével, a jelek rendszerével, jelentésével, jelentésviszonyaival, a közlés tartalmi sajátyságaival.

Jelentős fejezetben tárgyalja a szerző a kommunikációs kapcsolatok zavarait, amelyek tulajdonképpen a „válságot” okozzák. Ezek között a hallgatás és elhallgatás különböző fajtái (okai) kapnak első helyen megvilágítást. Utal a történelmi, kultúrtörténeti eltérésekre, az emberek életkor, társadalmi helyzet szerinti különbségeire.

Szabályokba foglalva közli a szerző az üres, csupán kapcsolattartó funkciójú beszéd ismérveit. Jól ismertek valamennyiünk számára ezek a főleg időjárásról folyó beszélgetések, de hogy ilyen törvényszerűségeket szabályozzák, az még kevés kutatóban merült föl. A közlések motiváltságáról, tudatos vagy öntudatlan dimenzióeltolásáról is új megállapításokat olvashatunk. Külön fejezetek foglalkoznak a helyzeti befolyásoltóság, a hazudás és a szóözön közismert, de itt más megvilágításba helyezett és tudományos vizsgálatnak alávetett jelenségeivel.

A szó zavarai között az új szavak használatának problémái, a szóképek köznyelvi használata, a fogalom és szó egymástól való elszakadása (eufemizmus, affektív jelentés) szerepel. A kommunikációs folyamat zavarai között a célzás, kétértelműség, félreértés, a személyiség háttérben maradása, a közhely és a zsargon bemutatása és magyarázata kapott helyet. Az utolsó fejezetben – a magyarországi közlés-hagyományokról szólva – a magyar nyelv stílusrétegeit és a csoportnyelveket is bemutatja a szerző. Terjedelmes bibliográfia zárja a kötetet.

Hajdú Mihály

*Szj Enikő: Magyar nyelvkönyv. (Kursz vengerszkovo jazüka).
Tankönyvkiadó, Budapest, 1979. 630 l.*

Szj Enikő munkája komoly hiányt pótol az idegen anyanyelvűek számára készülő magyar nyelvkönyvek sorában: a magyar nyelv iránt érdeklődő, oroszul tudó embereknek nyújt segítséget. Már az olvasmányok szövegéből is látszik az, hogy a könyv elsősorban a fiatalabb nyelvtanulókhoz szól, hiszen az olvasmányok szereplői fiatalok, egyetemisták. Szj Enikő az élő magyar nyelv tanítására vállalkozik több mint 600 oldalas munkájában: a soha nem használt, tankönyvízü mondatok helyett a magyar fiatalok szájából gyakran hallható kifejezéseket és fordulatokat épített be a leckék anyagába. A szerző jó iramú tanulásra készíti a könyv használóit, s valószínű, hogy a 26 leckére osztott anyag valóban elvégezhető másfél-két év alatt. Az olvasmányok felépítésüket tekintve is erősen hangsúlyozzák azt, hogy Szj Enikő a biztos nyelvtani ismeretek elsajátíttatása mellett a beszédképesség kialakítását tekinti fő céljának. Csoportos tanulás esetén a könyv használói hamar kedvet kaphatnak a nyelv tényleges használatára.

Feltétlenül szólni kell a tankönyv utolsó néhány leckéjében található országismerteti részről. A korábbi fejezetekben már említett földrajzi és történelmi ismereteket a szerző a 22. leckében történelmünk vázlatos (de mindig pontos) áttekintésével, a 26.

leckében Magyarország természeti és gazdasági földrajzának rövid összefoglalásával egészíti ki. Nagy segítséget jelent ezekhez a részekhez a könyv belső borítóján levő Magyarország, illetve Budapest térkép. A magyar költészet remekei közül Ady Endre egy és József Attila két verse szerepel a könyvben.

A tanulók és a nyelvtanárok munkáját megkönnyítik a könyv befejező részében található nyelvtani táblázatok, valamint a sok szempontból újszerű (a tanulók igényeit figyelembe vevő), majdnem 3000 szót tartalmazó magyar–oroszl és orosz–magyar szótár is. Külön szójegyzékben is szerepelnek a növény- és állatvilág szavai, a foglalkozások elnevezései és az országok, nyelvek és népek nevei.

Szlj Enikő tankönyve igen alapos munka, amelyben a szerző – csak helyeseltetően – magasra emeli a mércét.

Sipos Pál

A szövegtan a kutatásban és az oktatásban.

Szerkesztette: Szathmári István és Várkonyi Imre. Budapest, 1979. 148 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 154.)

A kötet az 1978-ban Kaposvárott rendezett szövegtani konferencia anyagát tartalmazza. Ezt az előadásorozatot a Magyar Nyelvtudományi Társaság vándorgyűléseként szervezte a Társaság a kaposvári Tanítóképző Főiskola közreműködésével. – A szövegtannak mint nyelvészeti részdiszciplinának új életre kelését, jelentős föllendülését dokumentálják a tartalmas előadások. Ezek egy része a szövegtan általános elméleti kérdéseivel, tartalmával, módszereivel, a nyelvészet más ágazataihoz való viszonyával stb. foglalkozott. *Balázs János* – többek között – a szövegszerveződés grammatikai és jelentéstani eszközeit elemezte. A szövegtan, a szövegelmélet és a szövegnyelvészet fogalmi értelmezése, egymáshoz való viszonyuk tisztázása nélkülözhetetlen a további tudományos kutatás szempontjából is. *Károly Sándor* nemcsak e kérdésben fejtette ki álláspontját, hanem korszerű jelentéstani alapról a szövegben uralkodó jelentéstani viszonyokat is sokoldalúan vizsgálta, rendszerezte. Szövegjelentéstani kérdésekről szolt még *Antal László*: előadásában a mondatjelentés és a mondat tartalom közti különbségeket tárta fel. Magának a szövegnek a sajátosságaira irányult *Deme László* figyelme, amikor „a szöveg alapkérdéseiről” beszélve olyan alapvető fogalmak definícióját adta meg, mint a szöveg, a szöveg kommunikációs tényezői, a szövegmű és fajtái. A szövegmondatok jelentésbeli és nyelvtani kapcsolódásainak törvényszerűségeit *Békési Imre* vizsgálta. A szövegépítkezést – egyebek között – a beszélő és a hallgató közös előismernetei is befolyásolják. E hatás érvényesüléséről beszélt (konkrét szövegek alapján) *Bánréti Zoltán*. Három előadás a generatív nyelv szemlélet szövegtani alkalmazását mutatja be sok tanulsággal (*Andor József, Bókay Antal, É. Kiss Katalin*), *Amadik Tamás* pedig a szövegtan történeti előzményei között egy antik retorikával ismerteti meg a hallgatókat.

A konferencia előadásainak másik csoportja a szövegtan egyik alkalmazott területéhez, a szövegtan oktatásához kapcsolódik. A téma fontos és aktuális, annál is inkább, mivel a középiskolai anyanyelvi oktatást a mostani (új) tanterv szerint a nyelvhasználat-központúság jellemzi. Ezzel együtt a szövegtan oktatása a tanító- és tanár-

képzésben is helyet kapott. Ezekről a kérdésekről szólt *Bencédy József, Szende Aladár, Jobbágyiné András Katalin, Szirmay Endre és Zsolnai József*. Az eddigieket egy szociolingvisztikai felmérésről szóló beszámoló egészíti ki, amely általános iskolai tanulók körében méri a szövegalkotási készséget. (*B. Fejes Katalin*)

A szövegten sok szállal kapcsolódik más tudományágakhoz. Ezt emelte ki *Benkő Loránd* elnöki megnyitójában és *Szathmári István* a zárszóban, hangot adva annak az általános véleménynek, hogy milyen nagy szükség van (illetve volt) a sokféle nézet szembesítésére, közös feladataink megbeszélésére.

D. Mátai Mária

Tanulmányok a regionális köznyelvviség köréből.

Szerkesztette: Imre Samu. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 146 l. (Nyelvtudományi Értekezések 100.)

A tanulmánykötet nemzeti nyelvünk rétegei közül a regionális köznyelv kutatásának elméleti és módszertani problémáival foglalkozik. Felveti a regionális köznyelvviség fogalmának meghatározásában, a tematikai, gyűjtési és feldolgozási megközelítésben felmerülő nehézségeket. Célja az, hogy bepillantást nyújtson a különböző kutatóhelyeken (MTA Nyelvtudományi Intézete, ELTE, JATE, szombathelyi Tanárképző Főiskola) párhuzamosan folyó munkálatokba, felvesse ezek különbözőségeit és problémáit, lehetőséget teremtsen összevetésükre és nehézségeik, valamint tapasztalataik feltárására. Mivel hazánkban a regionális köznyelvi kutatások nem tekinthetnek nagy múltra vissza, így az alapvető fogalmi meghatározások, a tematikai lehatárolás, a sajátos módszerek tisztázása még folyamatban van. A kötet mindegyik tanulmánya részletesen foglalkozik a kutatás elméleti megtervezésével, a kutatópontok, az adatközlők, a gyűjtendő anyag tematikai és formai kritériumainak a kiválasztási lehetőségével, illetve ezek nehézségeivel. A cikkek végén általában részletes bibliográfiát találhatunk. A kötet, függeléként, a ceglédi gyűjtésnél használt, teljes kérdőívet is tartalmazza, amely jó kiindulási alapul szolgálhat továbbiak készítéséhez. A tematikai, módszertani és feldolgozásbeli sokszínűség is az útkeresést, a kísérletezést tükrözi. A közölt anyagok Győr, Nagykovács, Pápa, Szombathely, Cegléd és Orosháza regionális köznyelvének vonásait dolgozzák fel különböző szempontok szerint. Találunk olyan tanulmányt, amely főként a tematikai és módszertani körülhatárolással és problematikával foglalkozik, van, amelyik néhány kiragadott morfológiai jelenséggel, mondatszerkezetek vizsgálatával, illetve hangtani sajátosságokkal. A kötetben *G. Varga Györgyi, Balogh Lajos, Posgay Ildikó, Zilahy Lajos, Horváthné Bernáth Róza és Szabó József* tanulmányait találhatjuk. A kötet vitaindító munkának készült. A szerzők és szerkesztők várják „a szakemberek segítő szándékú megjegyzéseit, tanácsait és bírálatát”.

Cs. Meggyes Mária

Tóth István: Tollseprűk. Hogyan írjuk? – Hogyan mondjuk?
Kiadja a Dunántúli Napló szerkesztősége. Pécs, 1979. 203 l.

Több mint húsz évet élt meg a Dunántúli Napló nyelvemlék-rovata, Tóth István Tollseprűje. A két évtized során megjelent majdnem háromszáz írásból nyújt most át egybegyűjtve az olvasóknak 127 cikket a pécsi napilap szerkesztősége. *Hogyan írjuk? – Hogyan mondjuk?* – áll a kötet címe alatt, azonban az írások tetemes hányada nem „csupán” nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkozik, hanem gyakran szótörténeti, illetve szociolingvisztikai problémákat is tárgyal. A nyelvemlék-jellegű cikkek mellett számos ismeretterjesztő dolgozatot is találunk. Ezekben a nyelvtörténeti és helyesírás-történeti kérdésekkel foglalkozó részekben Tóth István a jelentéstani és ortográfiai érdekességek egész sorával ismerteti meg a nyelvtudományi szakirodalomban kevésbé járatos olvasókat. A száznál több egybegyűjtött írásból majdnem negyven foglalkozik a szaknyelv, illetve a rétegnyelvek problémáival. A napilapban megjelenő cikkekben a szerzőnek módjában állt szinte a keletkezés pillanatában rögzíteni és megítélni a különböző argó szavakat.

A *Lőrincze Lajos* köszöntő soraival végződő kötet a Mecseki Ércbányászati Vállalat segítségével jelent meg.

Sipos Pál

Új magyar tájszótár. I. A–D.

Főszerkesztő: B. Lőrinczy Éva, szerkesztő: Hosszú Ferenc, főmunkatársak: Kovács Teréz, S. Meggyes Klára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 1053 l. + 24 térkép.

Hosszas előmunkálatok után megjelent végre a magyar nyelvjáráskutatás nehezen nélkülözött kézikönyvének első kötete. A főszerkesztő részletesen beszámol az előszóban az új tájszótár előzményeiről, anyaggyűjtésének, szerkesztésének történetéről. Ebből megtudjuk, hogy 1950-ben indult meg a cédulázás az MTA Nyelvtudományi Intézetében és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, és 1960. december 31-ével zárult le az anyaggyűjtés. Több mint félmillió adat gyűlt össze ez idő alatt, s ennek egynegyedét, mintegy 150 ezret foglal magában az első kötet. Ez az adatmennyiség hozzávetőlegesen 28 ezer szócikk között oszlik meg. Az 1890 és 1960 között megjelent, nyomtatott és kéziratos, nyelvjárási és néprajzi jellegű munkákban föllelhető teljes tájszóanyagot tartalmazza. Mindennek elsősorban azért van nagy jelentősége, mert ezek az adatok eddig a legkülönbözőbb forrásokban szétszórtan lappangtak, s a tudományos kutatás számára szinte teljesen hozzáférhetetlenek voltak.

Érdemes ezeket a forrásokat alaposabban is szemügyre vennünk, mielőtt a szótárról, a szócikkekről és az adatföltérítés módszereiről szólnánk. Majdnem negyven lapon keresztül sorolja föl a bevezető azt a 2393 forrást, amelyet a gyűjtőmunka során átkutattak és kijegyzeteltek. A tulajdonképpeni értékét pedig az adja, hogy nagyobb részük kézirat! Kétségtelen viszont az is, hogy ezek nagyon heterogén források: kiérlelt, folyóiratokban megjelent cikkektől önkéntes gyűjtők lejegyzéséig minden található közöttük. Ezek egységbe foglalása és egyensúlyba hozása különösen nehéz feladat lehetett a szócikkíróknak és szerkesztőknek. Kettős célt tűztek maguk elé a szó-

tár alkotói: olyan dialektológiai adattárakat kívántak a kutatók rendelkezésére bocsátani, amely fölmenti őket a források megkeresésétől; egyúttal szótárt is készítettek, amelyben összevonják, általánosítják és elvonatkoztatják a konkrét nyelvi tényeket.

A szótár az alaki tájszók közül azokat tartalmazza, amelyekben a köznyelvitől eltérő mássalhangzó-hasonulás, mássalhangzó-elhasonulás, hangátvetés, hangkivetés, mássalhangzó-torlódás föloldása, anorganikus hangbetoldás, affrikálódás, dezaffrikálódás, palatalizálódás, depalatalizálódás, nyúlás, rövidülés, magánhangzók zártabb, nyíltabb, labiálisabb, illabiálisabb ejtése, hangrendi átcsapás, magánhangzó-hasonulás, -elhasonulás, hiátus keletkezése, megszüntetése vagy népetimológia található. A jelentésbeli tájszók közül csak a jellegzetes néprajzi, népművészeti tárgyak neveit, s a jelentős nyelvi szereppel bírókat találjuk meg a szótárban. A föllelt valódi tájszavak mindegyikét fölvtették a szótárba. Végül olyan állandósult szókapcsolatok, frazeológiai egységek is szerepelnek, amelyeknek a dialektológiai jellege nyilvánvaló.

Az önálló szócikkek fölépítése a következő. Első helyen a köznyelvi alak áll, amelyet tulajdonképpeni tájszavak esetében a leggyakoribb változat, vagy a magyar hangtörvények figyelembevételével köznyelvisített forma helyettesít. Ezt követi a szófaji minősítés, majd kurzív szedéssel a szó nyelvjárási előfordulása a forrásnak megfelelő alakban, csupán a kezdőbetűjét egységesítve kicsire. Amennyiben hangalakváltozatai vagy ejtémódozatai vannak a szónak, valamennyit felsorolja a szótár. Ezután közli a földrajzi lelőhelyet, utal az adat forrására, és megadja a tájszó jelentését, illetőleg jelentéseit. Példamondatot csak akkor vesz föl, ha annak bizonyító funkciója van, ha kiegészíti a megadott jelentést. Közli a szócikk az állandósult szókapcsolatokat, végül különböző utalásokat tartalmaz (pl. a már megjelent regionális szótárakra, nyelv-atlaszra stb.). Ezzel föl hívja a kutató figyelmét, hogy mit kell és mit érdemes még meg néznie a keresett szóval kapcsolatban.

A szótárban előforduló helyneveket külön jegyzékben is felsorolja a tájékoztató rész. Ebben a szócikkek tartalmazta alakban kapjuk meg a nevet, s mellette a mai hivatalos névformát, akár határainkon belül, akár pedig kívül esik a helység. A tájékoztató 24 különböző méretű és méretarányú térkép segíti.

Az egyes szócikkek terjedelme nagyon változó. Szótárt ugyan ritkán szoktak „olvasni”, inkább csak megkeresnek benne valamilyen adatot vagy adatokat, utána néznek egy-egy szó jelentésének, elterjedtségének stb. Ez a szótár azonban kivétel. Bármelyik címszó anyagát olvasmányként lehet élvezni, hiszen a szavak különös színe, néha zenéje, de mindenképpen szokatlansága, expresszivitása nemcsak a szakember számára, hanem az értő és érdeklődő átlagos műveltségű olvasó számára is öröm, élvezet.

Hajdú Mihály

Zsemlyei János: A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás román kölcsönszavai.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. 239 l.

A kötet célja annak tanulmányozása, hogy a kölcsönszók miként idomulnak az átvevő nyelvjárási rendszeréhez szókészlet- és jelentéstani, valamint hang- és alaktani tekintetben. A Kis-Szamos vidéki magyar tájszólás a mezőségi nyelvjáráshoz tartozik, a tulajdonképpeni Mezőségtől nyugatra és Kalotaszegtől keletre levő sávon fekszik. Itt

közepes erősségű a román hatás. A vizsgált magyar tájszólással érintkezõ román tájnyelv átmeneti jellegû, a Körös-vidéki meg a moldvai nyelvjárás találkozásának környékén beszélük. A gyûjtést 3000 adatot tartalmazó kérdõív segítségével 1965 és 1969 között végezte a szerzõ, majd kiegészítette passzív megfigyelése során feljegyzett adatokkal és szövegvételekkel. A kutatópontok száma 30.

A szóképzettani szempontú vizsgálat során a román kölcsönszavakat fogalomköronként csoportosítja Zsemlyei. Rámutat arra, hogy a kölcsönszavak legnagyobb része az emberrel kapcsolatos fogalomkörbe tartozik. Ami a szófaji megoszlást illeti, a kölcsönszavak 70 %-a főnév, 13 %-a ige, 8 %-a melléknév. A tanulmányozott kölcsönszavak legnagyobb hányada (73 %-a) az átvevõ nyelvjárás szókincsében elfoglalt helye szerint tájszó. Utal arra is Zsemlyei, hogy a kölcsönszavak ismeretében és használatában megfigyelhetõk nemek és nemzedékek szerinti eltérések. A jelentés kérdéseit véve szemügyre, megállapítja, hogy a kölcsönszavak legnagyobb hányada (80 %-a) egyjelentésû. Megfigyelhetõ, hogy az átadó nyelvbeli jelentésstruktúra a magyarban általában leszûkült. Vizsgálja a szerzõ a poliszemantikus viszonyokat is az átadó és az átvevõ nyelvben. Megállapítja, hogy a kölcsönszók nagyobb részben megõrizték eredeti jelentésüket, vannak azonban olyan szavak is, amelyeknek módosult a jelentése az átvevõ nyelvben. Itt a homonímiával és a motiváció kérdésével is foglalkozik. A kölcsönszavak funkcióját vizsgálva rámutat arra, hogy a legtöbb átvett szó szinonímasor-gazdagító szerepben él a tájszólás szóképzésében.

A könyv leterjedelmesebb része a hangtani jelenségeket vizsgálja. Ebben azt tárja föl Zsemlyei, hogy miként változnak meg az egyes kölcsönszavak román megfelelőiben levõ hangok az átvevõ nyelvjárásban. Mindenkor figyelembe veszi mind az átadó, mind az átvevõ nyelvjárásbeli hangkörnyezetet, a magánhangzók esetében pedig a hangsúlyos, illetõleg hangsúlytalan helyzetet is. A mássalhangzók kapcsán bemutatja az egyes hangok megfeleléseit, vizsgálja a mássalhangzó-többlet keletkezési okait és a mássalhangzó-torlódás viselkedését. A magánhangzó-megfeleléseken túl a palato-veláris összhang kérdésével is foglalkozik. Megállapítja, hogy a román nyelvbeli vegyeshangrendûség az átvevõ nyelvjárásban is megmarad.

Az alaktani vizsgálat során azt veszi számba, hogy miként illeszkednek bele az átvevõ nyelvjárásba morfológiai tekintetben a román kölcsönszavak: a főnevek a magyarba átkerülve elvesztik nemüket, és a tövégi magánhangzók alapján illeszkednek bele egyik vagy másik tõtípusba. Hasonlóan viselkednek a melléknévek is. Érdekes megfigyelés, hogy a kölcsönszók többsége hímnemû alakban gyökeresedett meg. Az igeik úgy illeszkednek bele a magyar igeik alaktani rendszerébe, hogy általában fölveszik az -l végzõdést. Segítheti az ige alaktani beilleszkedését az igeikötõ fölvétele is. Az alaktani fejezetet a román kölcsönszavak származékainak, a velük alkotott összetételeknek, állandósult szókapcsolatoknak és a belõlük szóelvonással vagy kontaminációval létrejött alakoknak a vizsgálata zárja.

Zsemlyei mennyiségi egybevetéseit jól használható táblázatok teszik szemléletesé. A könyvet bõséges szakirodalom- és rövidítésjegyzék, valamint román nyelvû rezümé egészíti ki.

A. Molnár Ildikó